

Fattiga familjer

Anders Arnsvik och Lisbeth Eriksson

Forskningsrapport 2012:3

Anders Arnsvik och Lisbeth Eriksson

Fattiga familjer

Forskningsrapport 2012:3

FoU-Nordväst är en forsknings- och utvecklingsenhet för socialtjänstens individ- och familjeomsorg samt omsorg för personer med psykiska funktionsnedsättningar. FoU-Nordväst ägs av åtta kommuner i nordvästra Stockholms län: Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna, Solna stad, Sundbybergs stad, Upplands-Bro och Upplands Väsby.

För ytterligare information: www.fou-nordvast.com

©Alla rättigheter förbehållna FoU-Nordväst samt författarna

Grafiskform (omslag): FoU-Nordväst

Tryck: Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB 2013

ISBN: 978-91-89681-24-8

ISSN: 1651-7830

Innehållsförteckning

1 Inledning	7
Syfte och frågeställning	
Definition av fattigdom	
2 Metod	9
Datainsamling	
De intervjuade familjerna	
Analys	
Ett interaktivt förhållningssätt	
3 Fattigdom i en historisk och kontextuell belysning...	13
Den ”sociala frågan”	
Samhällets reaktion	
Välfärdssamhällets framväxt	
Ett förändrat samhälle	
Fattigdomens orsaker på 2000-talet	
4 Barnfattigdom i siffror...	19
5 Barnfattigdom i internationell forskning...	21
6 Barnfattigdom i nordisk forskning...	26
7 Skillnader i barns erfarenheter	28
8 Barns strategier för coping	30
9 Barnfattigdom i Sollentuna – ett empiriskt exempel	31
Barnens hälsosituation	
Utbildning	
Fritidsaktiviteter	
Ekonomi	
Familj och sociala relationer	
10 Diskussion	37
Välfärdssamhället då och nu	
De fattiga barnen i Sollentuna	
Ensamhet	
Skola	
En marginaliserad position	
Referenser	46

1 Inledning

Hösten 2011 kom en förfrågan till FoU-Nordväst från Järfällas försörjningsstödsenhet som ville veta mer om kunskapsläget kring fattigdom med fokus på barnens situation i Sverige. FoU-Nordväst åtog sig uppdraget och avsikten var att vi skulle sätta oss in i frågan och erbjuda ett seminarium kring temat till samtliga nordvästkommuner. Parallellt med detta ville Sollentuna försörjningsstödsenhet (februari 2012) ha FoU:s hjälp att analysera ett insamlat intervjumaterial. Bakgrunden var att Försörjningsstödsenhetens personal under perioden januari 2011 till februari 2012, intervjuat ett 50-tal barnfamiljer som under lång tid uppburit försörjningsstöd eller introduktionsersättning. Fokus i intervjuerna var barnens situation. Vi åtog oss detta uppdrag och den här rapporten är resultatet av dessa analyser och den forskningsgenomgång vi gjort.

Rädda Barnen samt forskningen inom socialt arbete har under de senaste 10 åren uppmärksammat fattigdomen och de ökande ekonomiska klyftorna i det svenska samhället. Alltmer av forskningen inom området har kommit att intressera sig för vad det innebär att vara fattig och beroende av försörjningsstöd. Inte minst barnens situation har kommit att fokuseras. Försörjningsstödet är samhällets yttersta skyddsnät för människor som av olika anledningar inte klarar sin försörjning och försörjningsstödet bygger på att behovet av ekonomiskt stöd från samhället skall vara tillfälligt och avvärja ett akut försörjningsproblem. Åtminstone var det avsikten med försörjningsstödet när det infördes (Puide, 2000) eftersom det då i stor utsträckning fanns arbete till alla. Vad som noterats under de senaste 10 åren är att arbetstillfällena minskat och gruppen som blivit långvarigt beroende av försörjningsstöd för sin försörjning har ökat (Socialstyrelsen, 2012). Med långvarigt beroende av försörjningsstöd i det här sammanhanget avses 10 månader eller längre. Ett tillfälligt stöd har för många människor idag blivit en permanent försörjningskälla.

Fattigdomsfrågan har även i allt större utsträckning under den senaste tiden lyfts fram i media. Under våren och sommaren 2012 har exempelvis floran av artiklar och reportage som skildrar fattigdom och utsatthet ur olika perspektiv varit rikhaltig. Tidningarnas debatt- och kultursidor har diskuterat fattigdomsfrågan och utanförskapet utifrån olika utgångspunkter. En central fråga har varit hur fattigdomen ska definieras i vårt välfärdssamhälle. Vilka är referenspunkterna i vår tid? Sverige är inte ett fattigt land och kan man då hävda att det finns fattigdom i det svenska samhället?

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att på olika sätt belysa förekomsten fattiga familjer eller barnfattigdom. De frågor som varit ledande för oss i detta arbete är:

- Hur kan fenomenet barnfattigdom/fattiga familjer förstås i ett historiskt perspektiv?
- Vad säger svensk och internationell forskning om fattiga familjer utifrån barnens perspektiv?
- Hur uppfattar barn och familjer med långvarigt försörjningsstöd sin situation?

1.2 Definition av fattigdom

Det finns flera sätt att definiera fattigdom. Definitionerna bygger på samhällets normer samt hur vi ser på och värderar ekonomiska förhållanden. Inom EU används i huvudsak ett *relativt* fattigdomsbegrepp som innebär att fattigdomsgränsen går vid högst 50 eller 60 procent av landets medianinkomst. Fattigdom kan också definieras med *absoluta* ekonomiska mått, det vill säga inkomster som understiger en viss gräns. Gränsen kan sättas på olika sätt beroende på land och sammanhang. Världsbankens definition av fattigdom i utvecklingsländer (en inkomst på mindre än två dollar per dag) och Socialstyrelsens riksnorm för socialbidrag är två exempel. Under senare år har andra dimensioner av fattigdom diskuterats allt mer, till exempel socialt utanförskap, att ha begränsade handlingsmöjligheter och en sårbar och utsatt position i samhället. Även om många kan enas om att sådana faktorer starkt påverkar vem som är fattig, är det dock svårt att använda dem praktiskt för att mäta fattigdom. I vissa intervjuundersökningar används självskattade begrepp som ”att sakna kontantmarginal” och ”att ha svårt att få ekonomin att gå ihop” för att fånga in ekonomisk utsatthet (Salonen, 2010). I Sverige har ett s.k. fattigdomsindex ibland använts (av exempelvis Rädda Barnen). Fattigdomsindexet är ett mått på alla de barn som antingen lever i familjer som uppstår försörjningsstöd eller har en låg inkomststandard. Familjens inkomst divideras med en norm för levnadskostnader vilka inkluderar baskonsumtion, fackföreningsavgifter samt barnomsorgskostnader.

2 Metod

2.1 Datainsamling

Denna rapport är uppdelad i flera delar. Den första delen utgörs av en historisk tillbakablick på fattigdomsproblematiken i Sverige, den andra delen är en genomgång av befintlig forskning inom området och den tredje delen är en empirisk studie utförd i Sollentuna kommun. I de två första delarna har data samlats in genom studier av dokument, annan litteratur och forskningsrapporter. När det gäller forskningsgenomgången har vi bl.a. tagit del av ett antal forskningsöversikter inom området. Vi gör inte anspråk på att denna genomgång är heltäckande utan urval har gjorts. När det gäller internationell forskning har vi framförallt använt oss av en sammanställning som täcker den brittiska forskningen de senaste tio åren rörande barns upplevelser att leva i fattiga familjer (Ridge, 2011). När det gäller den nordiska forskningen har vi till största delen använt oss av den genomgång som Harju (2008) gjort i sin avhandling. Vi menar att dessa översikter ger en bra och samlad bild över den forskning som finns på området.

När det gäller den empiriska studien så är den ett resultat av ett samarbete mellan socialkontoret i Sollentuna och FoU-Nordväst. Socialsekreterare anställda på socialkontoret har gjort intervjuer med sina egna klienter. Urvalet bestod av de familjer som uppburit försörjningsstöd eller introduktionsersättning i minst 10 månader. Familjerna erbjöds ett hembesök och intervjuerna gjordes således i familjernas egna hem. En uttalad önskan från socialsekreterarnas sida var att få tala både med barnen och med föräldrarna. Intervjuerna eller samtalen skrevs sedan ner av socialsekreteraren i form av journalanteckningar.

Under samtalet användes en intervjuguide innehållande fyra teman. Dessa hade valts utifrån det upplägg som finns inom BBiC¹ och var resultatet av diskussioner inom arbetsgruppen på försörjningsstöd. Temana var; hälsa, utbildning, familj och sociala relationer samt ekonomi. Generellt kan man säga att det i en del av materialet framskyntar ett tydligt familjeperspektiv eller ett föräldraperspektiv. I vissa fall försvinner barnperspektivet. En hel del av anteckningarna handlar om hur föräldrarna klarar av att hantera situationen, vilket naturligtvis påverkar barnens situation. Det säger dock inget om hur barnen uppfattar den. Vissa barn är små och på det sättet inte möjliga att tala med om dessa saker. Rapporten kommer därför utifrån detta att i mångt och mycket bli en redogörelse och analys över hur föräldrarna hanterar situationen i förhållande till barnen och deras behov, således vad man skulle kunna kalla ett barnperspektiv men inte barnens perspektiv (Halldén, 2003)

¹ BBiC står för Barnens Behov i Centrum.

2.2 De intervjuade familjerna

Det insamlade materialet omfattar 51 intervjuer som socialsekreterare haft med barnfamiljer som erhållit försörjningsstöd eller introduktionsersättning under minst 10 månader. I familjerna finns sammanlagt 88 barn som fördelar sig på ålder enligt följande:

Tabell 1. Barnens åldrar.

Ålder	Antal
0-3 år	17
4-6 år	19
7-12 år	22
13-15 år	10
16-19 år	17
Okänd ålder	3
Totalt	88

Av 88 barn deltog 64 vid de samtal som socialsekreterarna hade med familjerna. Fem av de 51 familjerna har föräldrar med svenskklingande namn (9 %). Av journalanteckningarna framgår inte om familjemedlemmarna har utländsk bakgrund eller ej. Inte heller ställdes den frågan vid intervjutillfället. Enligt befintlig statistik från 2010 (Socialstyrelsen, 2010) vet vi dock att utrikesfödda hushåll som uppbär försörjningsstöd utgör 35 % av alla hushåll. Adderar man flyktingar till detta blir summan totalt 48 %. Av de 51 samtal som genomförts härrör 36 från avdelningen för försörjningsstöd och 15 från Introduktionsmottagningen. Det råder olika förutsättningar för dem som uppbär försörjningsstöd och för dem som erhåller introduktionsersättning. Introduktionsersättning beviljas under högst två år. Syftet är att underlätta för personen att komma ut i arbetslivet, bli självförsörjande och bli delaktig i det svenska samhället, enligt Sollentuna kommuns hemsida. Förutsättningen för att beviljas introduktionsersättning är att man följer en uppgjord introduktionsplan. I den mån det är meningsfullt kommer vi i redovisningen att skilja på de familjer som fått introduktionsersättning och de som fått ekonomiskt bistånd.

Materialet representerar ingen totalundersökning. Det finns ett bortfall på cirka 44 familjer från enheten för försörjningsstöd. Bortfallet kan delas i tre kategorier. En tredjedel beror på att en handläggare inte haft samtal med sina familjer, en tredjedel beror på att familjerna av olika anledningar sagt nej till samtal och den sista tredjedelen beror på att familjerna haft kontakt med Barn- och ungdomsavdelningen och att man då valt att inte erbjuda dessa familjer detta samtal.

2.3 Analys

När socialsekreterarna genomfört intervjuerna med familjerna skrev de ner samtalen på ett journalblad. Detta material överlämnades sedan till oss på FoU-Nordväst. Efter genomläsning av texterna kategoriserade vi intervjuerna i fem kategorier. Dessa överensstämde med den frågeguide, eller de teman, man haft vid intervjuerna dvs. barnens hälsosituation, utbildning, familj och sociala relationer samt ekonomi, men kompletterades med ytterligare en, nämligen fritidsaktiviteter. En svårighet som framkom vid analysen var att det var svårt att utläsa av journalanteckningarna vem som sagt vad. Ibland framgick det att det var barnet, ibland att det var en förälder men så var inte alltid fallet. Under varje kategori har en kvantifiering av svaren delvis gjorts. Det har också gjorts en uppdelning mellan familjer med försörjningsstöd och familjer med introduktionsersättning, där det varit motiverat. Resultatet av intervjuerna har sedan relaterats till tidigare forskning.

2.4 Ett interaktivt förhållningssätt

Denna studie var inte planerad inom ramen för FoU-Nordvästs verksamhet utan var som påpekats tidigare ett initiativ från politiker och tjänstemän på socialkontoret. Så småningom kom den att utvecklas till ett gemensamt arbete och ansvar. På detta sätt skulle man kunna resonera kring studien i termer av en interaktiv ansats (Svensson et al. 2002). Detta innebär att kunskap utvecklas med utgångspunkt både i praktikens kunskapsbehov och i aktuella mer teoretiska kunskapsfrågor. Här fanns således ett intresse för ny kunskap både från ett teoretiskt perspektiv och från ett mer praktiskt. Den kunskap som utvecklats menar vi har hög praktisk användbarhet (Svensson & Aagaard Nielsen, 2006). Det är nyttan och användbarheten som utgjort fokus snarare än en teoretisk förståelse. Ur ett praktikerperspektiv kan man säga att det handlar om att gå från att vara en konsument av olika forskningsrapporter till att bli en producent av kunskap, något som helt ligger i linje med en evidensbaserad praktik (EBP). Ett syfte mer generellt med den gemensamma kunskapsbildningen i en interaktiv ansats är att skapa en reflekterande gemenskap där forskare och praktiker, i detta fall socialarbetare, tillsammans undersöker problematiska eller på andra sätt intressanta situationer. En förutsättning för detta arbetssätt är att forskare och praktiker ses som jämbördiga parter men med olika utgångspunkter, förutsättningar, kunskaper och roller. Så skulle man kunna beskriva situationen i arbetet med barnkonsekvensanalysen. Socialarbetarna har utifrån den erfarenhet de har av att arbeta med fattiga familjer konstruerat en intervjuguide och med den som utgångspunkt samlat in data genom intervjuer med sina egna brukare. Vi som forskare har sedan kategoriserat och analyserat dessa data utifrån den kunskap kring vetenskapliga metoder och kring aktuell

forskning som finns inom FoU-enheten. Man kan uttrycka det som att socialarbetarna har en kunskap inifrån men kan i vissa situationer bli hemmablinda vilket försvårar en kritisk insikt och ett nytänkande. Forskarna kan då bidra med att ge en fördjupad förståelse av förutsättningarna. Vi som forskare har också kunskap om relevanta vetenskapliga metoder. Genom att utbyta erfarenheter och kunskap sker ett gemensamt lärande och reflektioner görs som innebär att olika alternativ kan bli synliga och att beslut kring ett utvecklingsarbets innehåll och metoder kan bygga på ett bättre underlag. I denna studie har vi efter att vi gjort analysen av intervjuerna haft diskussion med de inblandade socialarbetarna men också med politiker i kommunen. Nu finns planer på att arbeta vidare med problematiken och dessa planer innebär ett fortsatt samarbete mellan FoU-Nordväst och kommunen. På detta sätt menar vi stärks ytterligare socialarbetarnas roll som producenter av meningsfull kunskap. Som forskare i en studie med detta upplägg finns dock naturligtvis ett antal utmaningar. En av dessa är att enbart utifrån en text göra analyser. Möjligheten att få en tydligare bild av människorna och deras upplevelser hade ökat om vi själva gjort intervjuerna. Kanske hade tolkningarna blivit annorlunda om vi också hade mött dessa familjer. Men i denna situation blir interaktionen med de som är praktiskt verksamma desto viktigare. Det uppstår ett ömsesidigt beroende i processen att skapa ny kunskap. Vi som forskare är beroende av de praktiskt verksamma och de är beroende av oss. Det blir också ett utnyttjande i positiv bemärkelse, av allas kunskaper och erfarenheter.

3 Fattigdom i en historisk och kontextuell belysning...

Den fattigdom som förekommer idag är inte jämförbar med de förhållanden som rådde i Sverige för 100 år sedan. För att förstå fenomenet fattigdom och vad som ledde fram till framväxten av välfärdssamhället är det viktigt att sätta in fattigdomen och de samhälleliga insatserna mot densamma i ett historiskt sammanhang. I det följande beskrivs skeenden vilka sammantaget bidrog till att Sverige lyfte sig från fattigdom och armod till ett välfärdssamhälle, och hur utvecklingen sedan fortgått.

3.1 Den ”sociala frågan”

Den ”sociala frågan” med dess innebörder som fattigdom, arbetslöshet, hemlöshet, usla bostäder, alkoholmissbruk med mera hade under 1800-talet ännu inte hamnat på den politiska dagordningen. Det ”sociala arbete” som förekom var oftast punktvis och sporadiskt som exempelvis fattigvårdsarbete, räddningsarbete, barnvårdsarbete, omsorg, reglering av tiggeri, bekämpning av lösdriveri osv. (Swärd & Egerö, 2006). En inte ringa del av insatserna sköttes av kyrkan alternativt ideella organisationer. Gemensamt för insatserna var att de inte var generella och enhetliga utan att det främst handlade om punktinsatser mot särskilda grupper.

Vid 1900-talets början var Norden den fattigaste enklaven i Europa och Sverige kunde liknas vid ett enda stort fattighus. Sverige var fortfarande i huvudsak ett jordbrukssamhälle (Swärd & Egerö, 2006). Men industrialiseringen som under 1800-talet dominerat i Europa hade under århundradet successivt påverkat det svenska samhället. Ett tydligt uttryck för det var att människor hade börjat lämna landsbygden i hopp om att finna arbete i de större städerna (Fridholm, 2005). Sverige var ”överbefolkat” och jordbruket som var den största näringen klarade inte av att producera mat i den utsträckning som behövdes (Carlsson & Rosen, 1961). Till bilden hör även att Sverige bestod av en åldrande befolkning samt att män och kvinnor i produktiv ålder emigrerade till landet i väster, Nordamerika, i hopp om en bättre framtid. Cirka en miljon människor emigrerade under åren 1840 – 1930 (Bonniers lexikon, 1994). Annat av betydelse och som påverkade fattigdomens utbredning under senare delen 1800-talet var att Sverige 1867 drabbades av svår torka vilket ledde till missväxt (Häger m. fl., 1978).

3.2 Samhällets reaktion

Under 1800-talets senare del växte det fram olika rörelser i samhället som syftade till att uppmärksamma ”sociala frågor” samt lyfta fram behovet av en enhetlig socialpolitik. Exempelvis bildades Nykterhetsrörelsen under senare delen av 1800-talet som reaktion mot det utbredda supandet som började få alltmer hälsomässiga och samhälleliga konsekvenser (www.iogt.se). Likaså bildades 1903 Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) vars syfte var att uppmärksamma och sprida kunskap om den tidens sociala frågor (Förhammar, 2000, Qvarsell, 2003, Wisselgren, 2000).

1905 inbjöd CSA till *Kongressen för fattigvård och folkförsäkring*. Fattigvårdskongressen förde fattigdomen och dess bekämpande upp på 1900-talets dagordning, samtidigt som kongressdelegaterna, drygt 1000 personer från olika delar av Sverige redogjorde för hur de sociala problemen kunde gestalta sig (Swärd & Egerö, 2006). Kongressen är väl protokollerad och är idag en rik kunskapskälla som bidrar till förståelsen av framväxten av välfärdssamhället.

Ett väsentligt skäl till det ökande intresset för en mer samlad socialpolitik var att agrarsamhällets åtgärder för att lindra fattigdom inte var anpassat till industrisamhället. Industrisamhället krävde andra åtgärder (Swärd & Egerö, 2006). Forskare brukar tala om olika konstituerande dimensioner, det vill säga förhållanden som haft betydelse för 1800-talets och det tidiga 1900-talets åtgärds politik och som gav en ny innebörd åt och nya förutsättningar för den moderna socialpolitiken och det sociala arbetet. (Swärd & Egerö, 2006). En konstituerande dimension som brukar nämnas är framväxten av de nya vetenskaperna – som exempelvis psykologi, pedagogik, medicin/hygien – som med rötter i upplysningstiden höll på att skapa en ny syn på människan. Individerna var möjliga att förändra på ett annat sätt än tidigare. En annan dimension är något som forskarna kallar ”framväxten av det sociala”. Det sociala är en konstruktion och ett sätt att tänka i de industrialiserade västländerna (Swärd & Egerö, 2006).

3.3 Välfärdssamhällets framväxt

Kongressen lade grunden till att den sociala frågan hamnade på den politiska dagordningen. Ljuset riktades mot samhällets baksidor, eller kalla det samhällets oförmåga att ta hand om människor, och lyfte fram behovet av breda satsningar i stället för sporadiska och punktvisa. I början av 1910-talet började Sverige ta de första stegen mot välfärdssamhället. Införandet av

folkpensionen, 1913 (Edebalk, 2011), som var obligatorisk och omfattade hela folket, var ett tydligt uttryck för detta. Likaså bildades Socialstyrelsen under 1910-talet. Socialstyrelsen fick uppdraget att samordna arbetet (Swärd & Egerö, 2006, Wisselgren, 2000).

Det som gjorde arbetet med välfärdsbygget möjligt var att det fanns bred politisk enighet. Den framväxande arbetarrörelsen och liberaler var viktiga aktörer och stödde utvecklingen. Sverige började successivt arbetet med att övergå från ett jordbrukssamhälle till ett industrisamhälle och för att detta skulle bli möjligt behövde Sverige skötsamma och nyktra arbetare (Magnusson, 1991, Sundin m. Fl., 2005).

Välfärdsbygget tog rejäl fart efter 1945. Sverige hade stått utanför världskriget och dess industri var intakt vilket underlättade utvecklingen. I sammanhanget kan nämnas att socialdemokraterna som kom till makten under 1930-talet hade träffat en överenskommelse med näringslivet som gick ut på att industrins överskottsvinster placerades i investeringsfonder med syftet att det skulle användas till att bygga upp samhället (Nilsson, 2011).

Namnet på det samhälle som skulle byggas upp kom att benämnas Folkhemmet (Dahlqvist 2002, www.socialdemokraterna.se). Ambitionen var att samhället skulle ta ansvar för människors väl och ve. De värden som ligger till grund för en sådan syn på rättvisa är föreställningen om att alla människor har vissa grundläggande sociala rättigheter. Sverige liksom andra västländer inspirerades av både liberala och socialistiska ideal som utvecklades av brittiska reformatörer som T. H Marshall och Aurin Beveridge efter andra världskriget slut. Detta var visioner om sociala rättigheter som kom att lägga grunden för den moderna välfärdsstaten (Blomqvist & Rothstein, 2000).

I den tidsanda som rådde fanns inga gränser för vilka brister som samhället skulle ta sig för att åtgärda. Denna utveckling hade brett politiskt stöd decennierna efter krigsslutet. Fattigdomen minskade och försvann från den politiska agendan. Olika bidragssystem och försäkringssystem fångade i stället upp människor – folkpension för äldre, förtidspension för dem som av hälsoskäl inte kunde arbeta, studiebidrag för studerande, föräldraförsäkring, arbetsmarknadsersättning vid arbetslöshet och så vidare. Den generella skolpolitiken och utbyggnaden av utbildningsväsendet ledde till att breda samhällsgrupper kunde börja studera vid universitet och högskolor, en förmån som tidigare var förbehållet samhällets privilegierade grupper. Även bostadsbyggandet tog fart och under 1970-talet ansågs hemlösheten inte längre

vara något problem. Betydelsefullt för välfärdsutvecklingen var att Sverige under årtiondena efter krigsslutet var en stark industrination.

3.4 Ett förändrat samhälle

Någonting började hända i det svenska samhället under 1980 - 1990-talet. Den generella välfärden som byggts upp ansågs vara otymplig och kostnadskrävande. Det började även dyka upp kritik mot det offentliga monopolet som framförallt pekade på behovet att bryta upp stela byråkratiska organisationsformer och öka effektiviteten (Blomqvist & Rothstein, 2000). Sverige som industrination hade förändrats i grunden. Många av de näringar som var synonyma med Sverige hade börjat möta allt hårdare konkurrens från utlandet vilket för Sveriges del ledde till en ökning av arbetslösheten. Landets bruksorter och industristäder som exempelvis Norrköping, Malmö och Landskrona hade fått vidkännas stora förändringar i omställningsprocessen av den svenska ekonomin. Industrier och verksamheter som varit förknippade med dessa orter lades ned vilket fick stora konsekvenser för människor. Förändringarna bidrog till en ökad inflyttning till de större städerna. Många har även övergett landsorten och landsbygden för att söka utkomst och trygghet i storstäderna.

3.5 Fattigdomens orsaker på 2000-talet

Det är inte möjligt att finna ett entydigt svar på fattigdomens orsaker. Däremot finns det olika rörelser och skeenden i det svenska samhället som var och en utgör en pusselbit som sammantaget kan ge förståelse och kunskap om helheten. Vilken av pusselbitarna som haft starkast inflytande är svårt att avgöra. Avsikten i det följande är att beskriva olika händelser som påverkat utvecklingen.

Förändringar på arbetsmarknaden: I början av 1990-talet och några år framåt genomgick Sverige det som allmänt fick benämningen - ett "ekonomiskt stålbad". Staten, kommunerna och landstingen vilka finansieras via skattemedel tvingades att krympa verksamheten och se över sin utgiftssida (Bäckström, 1998, Bergman, 2010). Marknadsstyrningen av offentliga verksamheter det vill säga att se mer till effektivitet och ekonomi än innehåll, fick ett allt större genomslag (Blomqvist & Rothstein, 2000). Även näringslivet såg över sin verksamhet. Som ett exempel kan nämnas att många okvalificerade arbeten försvann inom industrin till följd av ökad mekanisering men också som en följd av att de flyttades till låglöneländer. Det som starkt bidragit till denna utveckling är globaliseringen. (Sverenius, 1999, Ekholm, 2008,

Judt, 2012). Globalisering är en vid term som betecknar en rad processer som påverkar samhället. En gemensam nämnare är att dessa processer bottnar i ökad rörlighet över nationsgränserna för kapital, varor, tjänster och människor. Denna ökade rörlighet drivs både av politiska beslut som syftar till att integrera marknader och av tekniska framsteg som minskar transportkostnader och kostnader för informationsöverföring. Den ökade rörligheten får samhälleliga konsekvenser på i princip alla områden som till exempel kultur, säkerhetspolitik och brottsbekämpning (Ekholm, 2008). Sammantaget har strukturförändringen inom industrin för Sveriges del bidragit till att en stor grupp människor ställts utanför arbetsmarknaden. I synnerhet har de drabbats som har låg utbildning (Ekholm, 2008).

Från industrination till utbildnings- och kunskapssamhälle: Som tidigare nämnts har Sveriges signum som industrination förändrats under de senaste årtiondena. Idag är Sverige mer att betrakta som ett kunskaps- och utbildningssamhälle (Karlström, 1990). Flertalet arbeten idag kräver utbildning. Gymnasiekompetens utgör grunden. Ej fullföljd grundskola eller gymnasieskola utgör idag risk för framtida utanförskap (Socialstyrelsen, 2010).

Migration – invandring: Liksom i början av förra seklet pågår en rörelse från landsbygd till de större tätorterna där arbetstillfällen och utbildningsplatser finns (Amcoff, 2003). Drivkrafterna bakom denna nationella folkomflyttning är den strukturförändring som Sverige genomgår som en följd av globaliseringen. Utöver den nationella migrationen har den internationella migrationen till Sverige under de senaste 20 åren varit omfattande. En väsentlig andel av inflyttningen till Sverige sker som flykting- och anhöriginvandring (Ekholm, 2008).

Åldrande befolkning: Utmärkande för vår tid är att Sverige börjar få en alltmer åldrande befolkning. Det är en allt mindre andel i arbetsför ålder som i en framtid ska ta ansvar för och försörja denna ålderspuckel (Norlin m. fl. 2000). I någon mening överensstämmer det med de förhållanden som rådde i början av förra seklet. En väsentlig skillnad är dock att under de senaste årtiondena är det få som utvandrat från Sverige.

Välfärdens nya ansikte: Alltsedan det tidiga 1990-talet har det offentliga monopolet alltmer ifrågasatts (Blomqvist & Rothstein, 2000). Politiker har öppnat upp för att vitta skilda verksamheter som barn- och äldreomsorg, sjukvård, skola, telefoni, elförsörjning och järnvägar kan bedrivas av privata aktörer och skälet uppges vara effektivisering samt möjligheten att öka valfriheten för brukaren/konsumenten (Blomqvist & Rothstein, 2000, SOU, 2003). De som hävdar betydelsen av en fortsatt solidarisk finansiering av en generellt

inriktad välfärdspolitik kan peka på en del dilemman som uppstått i kölvattnet av en marknadsstyrd offentlig sektor. En ökad valfrihet innebär att de med större socio-ekonomiska resurser gynnas och kan göra "bra" val medan de med sämre resurser missgynnas. Inom exempelvis skolan har denna utveckling lett till segregering (Blomqvist & Rothstein, 2000).

Sammanfattningsvis kan konstateras att dagens fattigdom måste förstås i ljuset av de förändringar som det svenska samhället genomgått det senaste 20 åren. Åtgärderna som måste till idag är inte jämförbara med de insatser som gjordes i början av förra seklet. Då genomfördes en generell politik som ledde till genomgripande förändringar för folkflertalet. Den generella välfärdspolitiken hade brett stöd vilket möjliggjorde uppbyggnaden av Sverige. Sverige som nation befinner sig idag i en post-industriell fas och är mer att betrakta som ett kunskaps- och utbildningssamhälle än industrination. Likaså befinner sig Sverige i en globaliserad värld där landets ekonomi är sammanflätad och ingår i den globaliserade ekonomin. Förutsättningarna som rått och på vars grund socialpolitiken vilat har med tiden avsevärt förändrats.

4 Barnfattigdom i siffror...

Efter denna historiska genomgång går vi över till att beskriva det som kommit att kallas barnfattigdom. Det finns olika sätt att beskriva barnfattigdom. Ett kan vara att redovisa olika forskningsresultat och reflektera över det andra forskare kommit fram till. Ett annat sätt kan vara att redovisa siffror och befintlig statistik. I denna rapport ska vi göra båda delarna, men vi börjar med att beskriva fattigdom med hjälp av statistik.

I Sverige har det skett en ökning av fattiga barn. Klyftan mellan de fattigaste och de rika ökar (Salonen, 2012). Den ekonomiska situationen för den rikaste tiondelen av barnfamiljerna har förbättrats kraftigt, men även ”medianfamiljerna” har förbättrat sina ekonomiska villkor. För den fattigaste tiondelen av familjerna har i stort sett ingen förändring skett sedan mätningarna startade 1991. Barnfattigdomen varierar stort i Sverige, mellan kommuner och mellan kommundelar. Det har också betydelse hur familjekonstellation ser ut. Följande siffror bygger på Rädda Barnens beräkningar och utgår från ett fattigdomsindex. Det är ett mått på alla de barn som antingen lever i familjer som uppstår försörjningsstöd eller har en låg inkomststandard (familjens inkomst divideras med en norm för levnadskostnader vilka inkluderar baskonsumtion, fackföreningsavgifter samt barnomsorgskostnader).

Familjekonstellation: Omkring 20 % av alla barn bor med ensamstående föräldrar (2008). Förekomsten av barnfattigdom bland ensamstående är mer än tre gånger så hög som bland andra, 28 % för barn till ensamstående och 9 % för barn till sammanboende (2009). De allra flesta ensamstående är kvinnor. På grund av bl.a. strukturella förhållanden såsom löneskillnader är kvinnornas situation ekonomiskt svårare än männens. Det har hävdats att fattigdom är ett tillstånd som feminiserats (se ex. Gunnarsson, 2000, Stranz & Wiklund, 2011).

Utländsk bakgrund: Det har också betydelse om du är född i Sverige eller inte. En fjärdedel av alla barn i Sverige har någon form av utländsk bakgrund (Salonen, 2012). Barnfattigdomen är fem gånger så hög bland barn med utländsk bakgrund, där är den 70 % (om man endast räknar de familjer som varit här mindre än två år) som bland barn med helsvensk bakgrund där den är 5 %. Om man bortser från tid i Sverige så är barnfattigdomen cirka 32 % bland barn med utländsk bakgrund. Det är således en stor skillnad. I familjer där både föräldrarna har utländsk bakgrund är barnfattigdomen 40 % medan den är 9 % om en förälder har utländsk bakgrund (Salonen, 2012). Skillnaderna är störst i början av dessa familjers tid i Sverige men skillnader

kvarstår efter att de varit i Sverige i 10 år. Vid en kombination av dessa faktorer som tycks påverka risken att leva i barnfattigdom blir situationen ännu svårare. Av barnen till ensamstående med utländsk bakgrund är det 53 % som lever i fattigdom (2009).

Boendeort: Det tycks också ha betydelse var man bor. De län som hade de högsta andelarna barnfattigdom 2008 var Halland, Norrbotten och Örebro. I vissa kommuner, såsom exempelvis Täby är barnfattigdomen låg (3 %) i andra delar av Sverige såsom Malmö är den betydligt högre (33 %, 2009). Malmö intar en särställning där barnfattigdomen hela tiden ökar medan den minskar i Stockholm och Göteborg. I Malmö lever var tredje barn i fattigdom medan var sjätte barn gör det i Stockholm och Göteborg. Men förekomsten av barnfattigdom skiljer sig inte bara åt mellan olika regioner i landet, eller mellan kommuner utan också mellan delar av kommuner. Det är t.o.m. så att skillnaderna inom exempelvis delar av Sveriges större städer är större än mellan kommuner. Två extremer i sammanhanget är Rosengård i Malmö där barnfattigdomen är 64 % och Torslanda i Göteborg där den är 2 % (2009). Andelen barn med utländsk bakgrund (minst en förälder född utomlands) är också stor i de områden med hög barnfattigdom. I Rosengård har 96 % av barnen utländsk bakgrund och i exempelvis Rinkeby 95 %. I Rinkeby, Rosengård och Bergsjön lever mer än hälften av alla fattiga barn i Sverige.

Går vi till förhållandena i Stockholm län visar statistiken att andelen barn som lever i fattigdom är 11 %. Barn som lever i hushåll med låg inkomststandard i nordvästkommunerna fördelar sig på följande sätt:

Tabell 2. Andel och antal barn i fattiga familjer i nordvästkommunerna.

Kommun	Andel barn	Antal barn
Sundbyberg	12,5 %	425
Sigtuna	12,1 %	435
Upplands-Bro	9,8 %	224
Upplands Väsby	9,3 %	323
Järfälla	8,6 %	516
Solna	8,6 %	479
Sollentuna	6,2 %	420
Ekerö	3,6 %	97

Även inom nordvästkommunerna kan man se en stor spridning där Ekerö ligger lågt och Sundbyberg och Siguna relativt högt, eller åtminstone över riksgenomsnittet.

5 Barnfattigdom i internationell forskning...

Internationellt har det gjorts en hel del studier kring hur barn som kategoriseras som fattiga uppfattar sin situation. Ridge har gjort en sammanställning över den brittiska forskningen de senaste 10 åren med en kvalitativ utgångspunkt (2011). Ridge har själv forskat inom området genom att göra intervjuer med barn som under längre tid levt i fattigdom (Ridge, 2002). Även om resultaten från internationell forskning kan vara svåra att direkt överföra till en svensk kontext kan de tjäna som en grund för hur man kan tänka och analysera den svenska situationen. Ridge beskriver i sin sammanställning att fattigdom påverkar barn på många olika sätt (2011):

Ekonomisk och materiell deprivation: Här är det specifikt tre områden som pekas ut som känsliga sett ur barnens egna perspektiv och det är

- avsaknaden av tillräckliga inkomster. Viktigt i detta sammanhang är barnens tillgång till fickpengar. Det är genom att få och hantera fickpengar som barnen erhåller en sorts socioekonomisk kompetens och lär sig att bli ekonomiska aktörer. Det handlar således om en sorts ekonomisk socialisation som anses viktigt för det kommande vuxenlivet. Erhåller inte barnen denna ”skolning” när de är små kan de komma att få problem som vuxna. Forskning visar att många barn i fattiga familjer inte erhåller fickpengar eller om de får fickpengar så är det oftast inte med någon regelbundenhet. Många får pengar från andra än föräldrarna, exempelvis från far- eller morföräldrarna. En annan möjlighet för barnen att erhålla egna pengar är att skaffa sig ett arbete. Studier visar att barnen engagerar sig både i mer formella arbeten och i informella såsom att hjälpa grannar eller släktingar. Även om det är slitsamt att arbeta efter en lång skoldag tycker många att det är värt det då inkomsten ger upphov till känslor av frihet. Dessutom menar barnen att detta innebär en lättnad för föräldrarna.
- brist på materiella resurser. Det handlar inte bara om ”prylar” utan även mat, rena sängkläder, handdukar etc. Ytterligare en materiell brist som har stor betydelse för barnen är avsaknaden av transportmöjligheter. Långt ifrån alla fattiga familjer har tillgång till bil och detta gäller i ännu högre grad hushåll med en ensam förälder (Ridge, 2002).
- brist på viktiga tillhörigheter och symboliska markörer (att ha de rätta skorna exempelvis). Många barn uppgav att de kämpade för att kunna köpa de rätta skorna och på detta sätt dölja den ekonomiska situationen i hemmet.

Avsaknaden av dessa ekonomiska och sociala resurser påverkar möjligheterna till socialt deltagande i olika sammanhang.

Sociala relationer och social integration: Här handlar det både om att passa in och att kunna delta. Sociala relationer och sociala nätverk är viktiga i uppbyggandet av ett socialt kapital och svårigheter att behålla sociala relationer kan leda till social exkludering. Att ha nära vänner kan medverka till att man utvecklar sociala färdigheter, lär sig förstå och acceptera andra människor och att fostras till att känna tillhörighet och uppleva integration (Ridge, 2002).

Många av barnen upplevde ängslan, kände sig olyckliga och kan sägas ha befunnit sig i situationer av social osäkerhet i relation till sin vänskapskrets. Allmänt kan man konstatera att trygga sociala nätverk och goda vänskapsband ger en hög social säkerhet och känslor av social tillhörighet. Att vara utan vänner ökar också riskerna att utsättas för mobbning. Dessa barn var dock förhindrade att uppleva goda vänskapsband då ekonomin ofta satte stopp för dem då de inte kunde ta sig till kamrater, inte bekosta fritidsaktiviteter och inte heller betala exempelvis entréavgift på olika evenemang.

Personliga förhållanden: En rädsla att bli lämnad utanför eller att bli marginaliserad genomsyrar barnens berättelser. Det finns hela tiden en strävan hos barnen att passa in i gemenskapen. De känslor av förnedring, ledsenhet och skam försöker de oftast dölja och det verkar inte heller vara några som frågar hur de känner. Forskningen visar att denna osäkerhet och otrygghet på djupet påverkar relationerna till andra.

Upplevelser av fattigdom i hemmet: Många barn beskriver ett svårt dilemma som de står inför och det handlar dels om att vilja ha mer saker precis som kamraterna har, dels att inte vilja pressa familjen på pengar då man vet att familjens ekonomi är ansträngd. Detta gäller inte bara stora barn utan även små barn var medvetna om och bekymrade över familjens ekonomi. Föräldrarnas sinnestämning påverkade barnen vilket visade sig exempelvis genom att när föräldrarna blev stressade blev också barnen det. Ibland kunde det bli konflikter mellan barn och föräldrar. Men bristen på pengar kunde också föra familjemedlemmarna närmare varandra. En speciellt stor betydelse hade mor- och farföräldrar. De upplevdes av barnen som ett viktigt stöd, speciellt för barn till ensamstående föräldrar eller av barn i familjer där konflikter uppstått.

Barnens omsorg och arbete i hemmet: Flera forskningsstudier visar att barnen i vissa familjer fick ta ett stort ansvar. Det kunde exempelvis röra sig om att ta hand om handikappade eller sjuka föräldrar.

Fattigdom i arbetande familjer: Det finns endast begränsad forskning kring detta. Den forskning som gjorts rör familjer med ensamstående föräldrar som efter en period av bidragsberoende kommit igång i arbete. I dessa familjer tycks barnen, i och med att modern börjat arbeta, få ta ett allt större ansvar för att underlätta att den arbetande föräldern ska kunna fortsätta att arbeta. Även om dessa barn menade att de fått större möjligheter att delta i olika aktiviteter uttryckte de ängslan över moderns hälsotillstånd. Det fanns hela tiden en ängslan att familjen åter skulle tvingas söka ekonomiskt bistånd.

Bostäder och hemlöshet: Många av barnen vittnar om bostäder i uselt skick. De beskrivs som nergångna, smutsiga och med råttor som springer runt. På vintern är bostäderna kalla. Bostädernas dåliga kondition påverkar barnens sömn, deras studier och möjligheter till lek. De uppger att de känner sig oroliga för att bli stigmatiserade p.g.a. att de bor i dessa bostäder. Det finns också barn som är hemlösa och tvingade att vistas i olika tillfälliga boenden. Detta gjorde att de kände sig generade. Det fanns också en stor risk för att de förlorade kontakten med sina vänner när de tvingades flytta gång på gång. Barnen beskriver hur de kämpar att försöka stanna i samma skola trots alla flyttar.

Grannskapet: För många barn som bodde i trånga bostäder blev grannskapet d.v.s. de allmänna platser som fanns runt om en kompensation på brist på utrymme i den egna bostaden; public space is privat space. Men många gånger upplevdes grannskapet som fientligt och det gällde främst om man bodde i ett förortsområde. Barnen berättade om sönderslagna rutor, smuts, använda sprutor etc. Inte sällan möter barnen aggression och fientlighet från både vuxna och olika gäng som fanns i deras närområde. Många gånger kände sig barnen kränkta av de vuxnas beteende.

Landsbygdsungdomar: Dessa ungdomar uppges ha en mycket speciell situation. De upplever isolering och känner sig exkluderade i det lokala sammanhanget. Barnen måste använda sig av skolbussar och kan därför inte stanna kvar i city för att umgås med vänner efter skolan. Att själv betala resan hem har man inte råd med (Ridge, 2002). Det är också en stor avsaknad av fritidssysselsättningar på landsbygden vilket gör att barnen blir synliga i det offentliga

rummet som de delar med de vuxna. Barnen rör sig ute i lokalsamhället och inte sällan leder detta till konflikter när man konfronteras med de vuxna som också befinner sig där, enligt forskningsresultat.

Allmän service: Många barn får hjälp av sina föräldrar att ta sig till olika samlingsplatser eller till fritidsaktiviteter. Med hjälp av privat bil skjutsar föräldrarna sina barn. I fattiga familjer finns det ofta inte tillgång till bil varför barnen är beroende av allmänna kommunikationer. Detta är ofta kostsamt och upplevs också som otryggt jämfört med att åka bil med föräldrarna.

Möjligheter till fritidsaktiviteter: Barn från fattiga familjer upplever hinder när det gäller att kunna delta i olika fritidsaktiviteter. Det kunde handla om att aktiviteterna ägde rum på platser som var svåra att komma till, transportmöjligheterna var begränsade, det kunde vara kostsamt etc. Många aktiviteter kostar mycket att delta i och det finns en trend att kostnadsfria kommunala aktiviteter ersätts med dyra privata alternativ (Ridge, 2002). Utrustning som man kan behöva när man utövar olika aktiviteter är också förknippade med en kostnad. Tidigare forskning visar att många barn i fattiga familjer istället använder stor del av sin fritid till att titta på TV. Stöd från olika organisationer blev extra viktigt för dessa barn. Problemet var dock att stödet oftast var tidsbegränsat.

Internationell forskning visar också att bara ungefär hälften av de fattiga barnen har haft möjlighet att någon gång åka på semester med familjen. I flera av fallen har det möjliggjorts genom stöd från välgörenhetsorganisationer.

Fattigdomens påverkan på skolan: De flesta barn, visar forskningen, menar att fattigdomen i sig har en skadande inverkan på deras skolkarriärer. Forskningsresultat visar att

- brist på pengar ledde till att mycket av det material man förväntades köpa till skolarbetet inte kunde bli inhandlat. Ibland fanns det inte pengar till skolutflykter och forskning visar att cirka hälften avstår från att delta.
- många elever förväntades att inhandla kursmaterial (läroböcker) vilket de inte kunde.
- familjerna hade inte råd att köpa in skoluniformer.
- en del fattiga barn fick fri skollunch, men det uppfattades ofta som stigmatiserande och barnen blev retade eller mobbade.
- eleverna utsattes för fördomar från lärarnas sida. De uppfattade att de blev undervärderade och förbisedda.

Många barn upplevde således ängslan, osäkerhet och orättvisa i skolsituationen. Det var inte ovanligt att barnen skolkade som ett resultat av en rädsla att bli utsatt för mobbning. Många tyckte att det var svårt att passa in då man kände sig annorlunda.

6 Barnfattigdom i nordisk forskning...

Resultaten från svensk forskning kring barnfattigdom påminner till stora delar om resultaten i den internationella forskningen. Följande forskningssammanställning är hämtad framförallt från Anne Harjus avhandling *Barns vardag med knapp ekonomi. En studie om barns erfarenheter och strategier* (2008), men även annan forskning som bedrivits av exempelvis Näsman (2012) finns medtagit. Harjus sammanställning lutar sig i första hand på svensk eller nordisk forskning men även en del internationell. Forskningen beskrivs i denna sammanställning under tre olika teman som framträtt som speciellt viktiga för vår studie: materiell standard, delaktighet i aktiviteter och skolan.

Materiell standard: I svenska studier har man inte kunnat se att den knappa ekonomin påverkar barnens materiella standard i samma utsträckning som i internationella studier. Vad man dock sett är att barn från fattiga familjer äger något färre saker eller föremål än barn från andra familjer. Barnen upplever att de inte kan få sina behov tillfredsställda vilket gjort att de känt sig oroliga och ledsna (Lundby 2006, Näsman & von Gerber, 1996). Barnen kände också tydligt när familjen fick försämrade ekonomi, då de själva kanske fick lägre veckopeng, mindre möjligheter att köpa tidningar och godis etc. Svenska studier visar att barn upplever att de saknar ett ekonomiskt handlingsutrymme och att det är ovanligt att barnen får vecko- eller månadspeng (Näsman, 2012). Barnen kände en stark oro över familjens ekonomi. De unga uttryckte även empati för andra fattiga barn. Även för de svenska barnen har kläder stor betydelse. Barnen upplevde en rädsla för att bli retade i skolan om de inte hade de rätta kläderna (Lundby, 2006 Näsman & von Gerber, 1996). Annan forskning visar att många barn uppfattar det som en skam att vara fattig idag (Näsman, 2012).

Delaktighet i aktiviteter: Både svenska och norska studier visar, precis som de internationella, att barn från fattiga familjer har en begränsad möjlighet att delta i aktiviteter tillsammans med vänner. Barnen tar inte heller så ofta som andra barn med sig kamrater hem (Jonsson & Östberg, 2004, Tvetene, 2001). Dessutom visar studier att barn i fattiga familjer i mindre utsträckning deltar i organiserade fritidsaktiviteter. Här är dock studierna lite motsägelsefulla, då vissa resultat tyder på att barnen deltar i samma utsträckning som andra barn. Då handlar det om att föräldrarna prioriterar barnens aktiviteter och således drar ner på sin egen konsumtion. Barnen använder olika strategier för att dölja sin ekonomiskt utsatta situation. Att man inte har råd att delta är inget man vill tala om (Näsman, 2012). Barnen uttrycker i intervjuer känslor av skam inför denna situation.

Skolan: Här visar studier att barn från ekonomiskt utsatta familjer känner en större osäkerhet inför skolsituationen och då främst relationen till sina kamrater. De uppfattar i högre grad än andra skolkamraterna som ett hot, speciellt de barn som har föräldrar som är arbetslösa (Näsman & Geiber, 1996). Det är vanligt att barnen använder döljande strategier inför sina kamrater i skolan som ett sätt att försöka förhindra att man utesluts ur gemenskapen. Detta medför en form av självexkludering, d.v.s. ett frivilligt avståndstagande till gemenskapen i skolan. Det var den synliga bristen på pengar som de var oroliga för, d.v.s. att de inte hade märkeskläder eller statusprylar på samma sätt som andra skolelever. Kläderna var viktiga för att man skulle känna sig accepterad (Näsman, 2012). Den synliga fattigdomen som yttrade sig i exempelvis för små, slitna eller trasiga kläder, gjorde att barnen kallades ”fattiglappar” (Hjort & Salonen, 2000). Studier visar att det i detta fall har betydelse i vilket sorts område skolan ligger. Om den ligger i ett välbärgat område upplevdes det som mer krävande (Näsman, 2012). Barnen från de fattiga familjerna har inte större problem i skolan än andra barn, men presterar något sämre än andra barn, exempelvis går färre vidare till andra studier (Jonsson & Östberg, 2004, Socialstyrelsen, 2010b). Vad dessa barn dock upplever är starkare känslor av otrygghet både i skolsituationen och på vägen till och från skolan. Skolan är inte heller så bra på att stötta de ekonomiskt utsatta barnen. Medvetenheten är låg då det gäller deras situation (Näsman, 2012).

7 Skillnader i barns erfarenheter

Forskning, både svensk och internationell visar att det finns skillnader i barns erfarenheter av att leva i ekonomiskt utsatta familjer. Det finns olika faktorer som tycks ha betydelse i detta sammanhang (Harju, 2008). Följande sammanställning utgår till största delen från den uppdelning som Harju gör i sin avhandling (2008). Harju i sin tur bygger både på svensk och internationell forskning.

- *Ålder.* Här finns delvis motstridiga forskningsresultat. Viss forskning visar att yngre barn inte på samma sätt är bekymrade över att ha rätt saker och rätt kläder. Annan forskning visar dock att äldre barn med åldern blivit mindre beroende av att ha rätt kläder. En del äldre barn arbetar dessutom för att kunna dryga ut sin ekonomi och öka handlingsutrymmet. Åldern har också betydelse då det gäller medvetenhet om familjens ekonomi. Ju äldre barnet är desto högre är medvetenheten.
- *Familjesituation.* Hur föräldrarna hanterar situationen har betydelse för hur barnen uppfattar sin egen situation.
- *Sociala nätverk.*
- *Vem man jämför sig med.* Vissa barn jämför sig med barn som har sämre villkor än de själva medan andra barn jämför sig med barn som har det bättre ekonomisk. Dessa barn känner sig ofta depriverade. Vissa barn umgås med andra barn i liknande situation vilket leder till känslor av trygghet (Lytsy, 2004).
- *Var man bor.* Detta har också betydelse. Forskning visar att landsbygdsbarn har det svårare än barn som bor i städerna. Om man bor i utsatta områden eller mer välbärgade områden har betydelse. Barn i utsatta områden känner sig oftare otrygga och oroar sig för kriminalitet. Ekonomiskt utsatta barn i välbärgade områden har andra problem då de oftast inte kan delta i samma aktiviteter som andra barn i området. Dessa barn är också mer utsatta för mobbning.
- *Kön.* De flesta studier beskriver skillnaden mellan kön som begränsad. Visa mindre skillnader påtalas dock i vissa studier, såsom att flickor är mer bekymrade över föräldrarna och visar önskemål om att skydda dem. Pojkar är något mer aktiva på fritiden.
- *Etnisk bakgrund.* Det är få studier som fokuserat skillnader utifrån etnisk bakgrund, men i några studier har konstaterats att barn i fattiga familjer med utländsk bakgrund i mindre grad än andra barn hälsade på kamrater, hade egna ägodelar, deltog i organiserade fritidsaktiviteter eller hade egna pengar.

8 Barns strategier för coping

Forskningen visar att barnen har olika sätt att hantera situationen, vad man brukar kalla copingstrategier. I den internationella forskningen är det framförallt två strategier som tas upp

- barnen bidrar till familjens ekonomi genom eget arbete
- barnen lär sig dämpa sina behov och hantera sina förväntningar.

Även andra sätt att beskriva copingstrategier återfinns i forskningen. Man kan tala om

- Problemfokuserade strategier. Dessa används i situationer där det finns möjlighet att påverka. Barnen agerar på ett eller annat sätt för att uppnå en bättre situation.
- Kognitiva strategier. Om barnen använder sig av dessa strategier försöker de tolka och förstå situationen för att om möjligt få den att framstå som mindre pressande.
- Emotionsbaserade strategier. Detta innebär att på olika sätt reducera eller hantera den emotionella stressen barnen befinner sig i.

Ytterligare ett sätt att kategorisera barnens strategier har gjorts då man delar in dessa i

- Aktiva strategier som exempelvis kan innebära att barnen arbetar extra, försöker spara pengar etc. Det är strategier som är problemlösande och förändringsinriktade.
- Passiva strategier innebär att barnen avstår från saker de uppfattar att familjen inte har råd med. De avstår även från att fråga föräldrarna om pengar. Forskning visar att barn som använder sig av dessa strategier löper större risk att få psykiska problem än de som använder aktiva strategier (Van der Hoeh, 2001).

9 Barnfattigdom i Sollentuna – ett empiriskt exempel

Socialsekreterare i Sollentuna kommun har under perioden mars 2011 till januari 2012 genomfört intervjuer med familjer som uppburit försörjningsstöd eller introduktionsersättning längre tid än 10 månader. Detta var en följd av ett uppdrag från politikerna i Sollentuna kommun som ville få en beskrivning av konsekvenser för barn som lever i familjer med långvarigt försörjningsstöd. I det följande beskrivs analysen av intervjuerna. Analyserna har gjorts av FoU-Nordväst.

9.1 Barnens hälsosituation

Föräldrarna uppger att 52 av de 88 barnen i studien är friska och mår bra. När det gäller de övriga 36 barnen finns det varierande problem med hälsan, från det som är mindre problem till allvarliga hälsotillstånd. 14 av barnen har problem som beskrivs på ett sätt så att de skulle kunna tolkas som en form av psykisk ohälsa. Det handlar om diffusa problem såsom stark ständigt återkommande huvudvärk, stressymptom etc. (6 barn). Det finns barn som på grund av liknande problem är under utredning inom landstinget. Några föräldrar berättar att deras barn har erhållit en neuropsykiatrisk diagnos. Det finns också barn där föräldrarna misstänker missbruk av droger och någon av tonåringarna har begått kriminella handlingar. När det gäller dessa barn och ungdomar beskriver föräldrarna en stor oro. Flera familjer har också kontakt med avdelningen för barn och unga inom socialtjänsten. I dessa situationer tar dock inte föräldrarna upp ekonomin som någon bidragande eller försvärande situation. Några barn lider av allergier och några barn är överviktiga. 3 av föräldrarna berättar att deras barn har kontakt med logoped p.g.a. att deras tal bedöms som försenat. Några barn lider av en allvarlig eller kronisk sjukdom och ett barn har Downs syndrom.

En svensk studie från 2006 indikerar att det finns ett samband mellan familjens dåliga ekonomi och en försämring av barns hälsa. Östberg et al (2006) kom fram till att om en familj hade små kontantmarginaler var det vanligare att barnen hade sömnsvårigheter, ont i magen eller besvär med huvudvärk. Det är dock av denna studie omöjligt att se om det är just de små kontantmarginalerna som påverkar hälsan. Barn i ekonomiskt utsatta familjer mår psykiskt och fysiskt sämre, men om det beror på just ekonomin är svårt att belägga (Östberg et al, 2006). Forskningsläget är oklart men internationella studier visar på att det troligtvis är ett mycket svagt samband mellan barnfattigdom och hälsa (Duncan et al., 2000, Curtis et al., 2001). Andra studier åter visar på en försämrad hälsa för barn till socialbidragstagare (Sjögren

& Svaleryd, 2011). Vad som dock verkar belagt är att en god hälsa i vuxenlivet grundläggs i barndomen varför barnens ohälsa måste ses på med största allvar (Bing, 2003).

9.2 Utbildning

Föräldrarnas eller barnens beskrivningar av skolsituationen ger en mycket mångfacetterad bild. I 14 av samtalen uttrycks att det finns uppenbara problem för barnen i skolsituationen. Det kan handla om skolk eller annan frånvaro, koncentrationssvårigheter eller vantrivsel. Något barn är utsatt för mobbing. Tre av barnen går i någon form av specialskola. Några av barnens skolsituation kompliceras av deras brist på språkkunskaper i svenska. En förälder menar att hennes barn har sämre förkunskaper än andra barn. Några svar vittnar också om svårigheter hos föräldrarna att kunna stötta sina barn i skolarbetet. En faktor här kan vara brister i kunskaper i svenska språket. En annan faktor är att flera föräldrar har för dåliga kunskaper om det svenska utbildningssystemet, man vet inte vilka rättigheter barnen eller man själv som förälder har. Flera föräldrar uppger också att de skulle vilja att deras barn fick ett bättre stöd i skolarbetet än vad de får idag. I vissa familjer står äldre syskon för den hjälp som föräldrarna anser att deras barn behöver och som de inte får från skolan eller som de som föräldrar inte kan ge barnen.

Ett som många menar nödvändigt hjälpmedel i skolarbetet är datorer. I forskning kring barnfattigdom men även i andra sammanhang tas denna fråga upp. I en del av samtalen (11) har datorer diskuterats och hos 9 av dessa familjer finns det en dator hemma. 2 av familjerna saknar dock dator. Av de som har en dator är det 2 som köpt den på avbetalning och i en familj är det mormor som betalat den. En familjs dator har gått sönder och några familjer har mycket gamla datorer. I annan forskning tydliggörs också problemet för de fattiga familjerna att kunna inhandla nödvändigt material för barnens skolgång (Ridge, 2002). Det kan handla om kostnader för utflykter, blommor till fröken på avslutningen etc. Skolan är kostnadsfri i Sverige men innebär trots detta oftast kostnader för föräldrarna. Att sakna exempelvis en dator i hemmet idag torde kunna vara till men för barnet eller ungdomen.

Det finns en kontrasterande bild till den bild av barnens skolsituation som beskrivs ovan och den handlar om de barn som det går bra för i skolan. 13 av familjerna beskriver barnens skolsituation med positiva förtecken. Man uttrycker att barnen är mycket duktiga, att det går bra för dem i skolan eller att de klarar målen. Förenklat uttryckt skulle man kunna säga att skolan fungerar bra för lika många som den innebär en problematisk situation för. Det kanske är värt att påpeka att detta resultat grundar sig i föräldrarnas eller barnens egna utsagor och är

inte avstämda gentemot skolans uppfattningar. Annan forskning visar att barn från fattiga familjer klarar sig lika bra i skolan, socialt sett, som andra barn men presterar oftast sämre utifrån exempelvis betyg, fortsatta studier etc. (Sjögren & Svaleryd, 2011). De får oftare ofullständiga betyg, och vidareutbildar sig i lägre grad.

När det gäller förskolebarnen tycks de flesta föräldrar ha uppfattningen att förskolan fungerar mycket bra (9 familjer). 3 av familjerna menar dock att det är ”strul” på förskolan.

9.3 Fritidsaktiviteter

I beskrivningarna av fritidsaktiviteterna är bristen på ekonomiska resurser som tydligast. Flera familjer uttrycker att de skulle vilja syssla med olika aktiviteter men att de måste avstå då de inte anser sig ha råd med detta. Det är inga fritidsaktiviteter som i ”vanliga” fall betraktas som dyra som man måste avstå ifrån utan aktiviteter som engagerar många ungdomar. Fotboll exempelvis är det många som talar om. Någons barn har fått sluta då man inte haft råd med de kostnader utövandet medför. Någon har tidigare tränat på gym men menar att det blivit för dyrt. Några har aldrig börjat då de ekonomiska resurserna inte funnits. Svaren visar också på en stor kreativitet. Familjerna försöker hitta lösningar på olika sätt. Någon säger att de har hittat ett billigare gym, några har hittat gratis aktiviteter såsom att gå till fritidsgården eller vara med i scouternas verksamhet. Några menar att besök på biblioteket är en bra fritidsaktivitet. Familjernas berättelser handlar i stort således om att man med begränsade ekonomiska medel måste avstå från en mängd aktiviteter som man uppfattar att andra har möjlighet att ägna sig åt. Det man avstår från är både materiella ting och umgänge med kamrater. Oftast går dessa i varandra som när man exempelvis inte kan bjuda hem kamraterna för man har inte råd att bjuda på något. En del avstår från att låta barnen gå på kalas hos andra barn för man vet att man inte har råd att bjuda igen. Några familjer uppger dock att barnen tar med sig kamrater hem. En annan situation där man måste avstå p.g.a. brist på pengar är när man inte kan hänga med kamraterna när de vill äta ute på restaurang eller gå ut och fika. Även här handlar det om att avstå både från det ”materiella” och umgänget. Detta resultat finner stöd även i annan forskning (se ex. Hjort, 2004, Hjelmveit, 2008). Annan forskning visar också på problemet med att exempelvis delta i organiserade fritidsverksamheter, och här är det speciellt tydligt bland fattiga familjer med utländsk bakgrund. Dessa familjers barn hälsade också i mindre omfattning på andra barn i deras hem (Harju, 2008).

Familjernas möjligheter att göra något tillsammans som kostar pengar över helger eller lov är också starkt begränsade enligt de intervjuade familjerna. Ett vanligt ”nöje” är att åka till

Sollentuna centrum. Någon menar att barnen tycker om att vara i barnrummet på Stinsen. Över huvud taget verkar det ovanligt att man lämnar Sollentuna. Detta, att inte resa bort på semester eller lov, finns också beskrivit i internationell forskning där en studie pekar på att endast hälften av barnen någonsin varit på semester (Ridge, 2002). I vårt material tycks denna grupp vara än större. Dessa barn är vad vi skulle kunna kalla "upplevelsefattiga" (Hjelmtveit, 2008).

Några familjer deltar dock i aktiviteter som medför vissa kostnader. En familj menar att de har prioriterats barnets fotbollsspelande. Några ungdomar spelar fotboll, någon spelar basket. En annan fritidsaktivitet är att spela dataspel medan åter andra menar att dataspel är för dyra och att man inte har råd.

De alla flesta verkar tycka att det är en svår situation att inte barnen/ungdomarna har möjlighet att utöva någon fritidsaktivitet som kostar pengar. Av materialet framgår inte hur mycket diskussioner detta föranleder i familjerna. En familj tar dock upp att det är jobbigt då barnen har med sig lappar hem från skolan med information om aktiviteter de ska delta i som kostar pengar. De önskar att skolan skulle sluta skriva dessa lappar. En familj tar upp att de gärna skulle vilja ha en kontaktperson som ett stöd i kontakterna med det svenska samhället.

9.4 Ekonomi

När socialarbetarna talat med familjerna om deras ekonomi synliggörs en dyster bild. Familjerna har det svårt och påminns i många situationer om sin prekära sits. Det är inte bara föräldrarna som är medvetna om detta utan det är även barnen/ungdomarna. Det är ett tiotal familjer som uppger att barnen är fullt insatta i familjens ekonomiska belägenhet. Detta är något som också känns igen från annan forskning (Harju, 2005, 2008). Ibland leder den ekonomiska situationen till bråk i familjerna. Barnen vill ha och kräver olika saker av sina föräldrar som de inte kan ge dem. Det är oftast ett svårt dilemma för föräldrarna. I en del av familjerna får barnen hantera pengar själva genom att de exempelvis får ta hand om sitt barnbidrag eller sitt studiebidrag. Några familjer uppger också att barnen tjänar egna pengar. Ungefär lika många barn (10 stycken) som fick egna pengar får inte detta. Föräldrarna anser sig inte ha råd att ge dem fickpengar. Ett fåtal (2) familjer får ekonomisk hjälp av anhöriga vilket ger dem möjlighet till att utöka sin köpkraft lite. Det tycks främst handla om mor- eller farföräldrar som bidrar. Forskningen visar att det är något vanligare bland familjer med utländsk bakgrund att barnen saknar egna pengar. Vikten av att barn, genom att i tidig ålder få

tillfälle att själv hantera pengar, ges möjlighet att utveckla en sorts ekonomisk kompetens, påtalas i tidigare forskning. Barn i fattiga familjer fråntas ofta denna möjlighet. Det finns också några familjer som lever på ännu lägre nivå än bidragsnormen och det handlar om att de skickar pengar till barn som finns kvar i hemlandet. Familjer skickar pengar på detta sätt vilket gör att deras ekonomiska situation i Sverige ytterligare försämras. Men dessa familjer upplever förmodligen inte att de har något val. Barnen i hemlandet kanske inte klarar sig utan dessa medel.

Hur blir då situationen för dessa familjer? Svaren vittnar om att det krävs en noggrann planering för att över huvud taget få det att gå ihop. I den mån man har råd att handla annat än mat så handlar man nästan uteslutande på rea, man handlar det absolut billigaste. När man handlar på rea så är det oftast den gångna säsongens kläder vilket ibland är svårt för barnen. De tycker att det är jobbigt att aldrig känna att de "är med". Några föräldrar vittnar om att barnen, när de har hand om sina egna pengar, lägger ner mycket pengar på kläder och då framförallt märkeskläder. Det tycks otroligt viktigt för barnen/ungdomarna att inte sticka ut i skolsituationen. Uppfattningen är att andra har fina märkeskläder och man själv vill kunna vara klädd på samma sätt. Detta fenomen har påtalats tidigare i både svensk och internationell forskning (Harju, 2008, Ridge, 2002). Barnen är rädda för att bli mobbade om de inte hänger med. Att ha rätt kläder hänger nära samman med att vara delaktig och inte hamna i en exkluderande situation. Det handlar således både om att passa in och att delta (Ridge, 2002). I samtalen med föräldrarna framkommer att det finns familjer där man ej har råd att köpa

- leksaker
- dator
- kläder
- en ny säng när den gamla gått sönder
- en annan cykel när den gamla inte fungerar längre.

Detta visar med tydlighet vilka svårigheter familjer med begränsade ekonomiska resurser ställs inför. Att inte kunna ge sina barn det som av många anses som självklart; kläder, leksaker, en säng att sova i, innebär en stresssituation för föräldrarna men även för barnen. Barnen, i alla fall i skolåldern, jämför sig med sina kamrater, och de egna materiella tillkortakommandena blir synliga. Detta är en situation som får många barn att fara illa. Detta visar tidigare forskning. Hjort (2004) bl.a. visar vikten av att inte avvika från en konsumtion som betraktas som normal.

En del familjer beskriver även att den ansträngda ekonomiska situationen gör det svårt att fira födelsedagar och helgdagar. Det är helt enkelt inte möjligt att köpa de presenter som barnen önskar sig.

Överlag kan sägas att gruppen med introduktionsersättning beskriver sin situation i positivare termer än de som uppbär försörjningsstöd.

9.5 Familj och sociala relationer

Av materialet framgår inte tydligt hur familjerna ser ut, d.v.s. om det handlar om hushåll med en vuxen eller med två. Man kan dock av intervjuerna utläsa att en stor del av familjerna består av ensamstående mödrar med utländsk bakgrund, den grupp som i all statistik har störst risk att drabbas av barnfattigdom (26 av 36 familjer). Att det i denna studie till stora delar handlar om ensamstående mödrar framgår av deras tal om barnens pappor. Sju av papporna är försvunna eller också har man mycket sporadisk kontakt. En del fäder verkar vistas utomlands vilket gör att den fysiska kontakten försvåras. Några uppger dock att barnen har en bra kontakt med den andre föräldern även om de inte bor tillsammans. När det gäller familjesituationen finns dock en skillnad mellan de familjer som uppbär försörjningsstöd och de som erhåller introduktionsersättning. I den senare gruppen är det en väsentlig andel, två tredjedelar, som uppges vara gifta eller sammanboende (10 av 15 familjer).

Övrig släkt verkar ha en stor betydelse för vissa familjer. Det är ungefär lika många som uppger att de har mycket kontakt med släkten som det är familjer som uppger att de inte har någon kontakt alternativt saknar släktingar i Sverige. I vissa fall finns släkten i Sverige och kanske inte så långt från Sollentuna, men p.g.a. flera olika orsaker har man trots detta inte kontakt. Det kan handla om att det finns en konflikt i släkten som gör att det är svårt att träffas eller så kan det bero på att man helt enkelt inte har råd att åka och besöka släktingarna om de bor en bit bort. Det är sällan de fattiga familjerna har tillgång till bil och de tycker inte heller att de har råd att åka kommunalt. Denna svårighet att "röra på sig" kan medföra att familjen isoleras och exkluderas från olika sammanhang och olika nätverk.

Flera av familjerna uppger att de har ett nätverk med landsmän och vänner omkring sig, men dessa familjer är i minoritet (8 – 9). Flera uttrycker att de endast har få vänner.

En något kontrasterande bild framträder dock när det gäller barnens och ungdomarnas sociala nätverk. En väsentlig andel av barnen uppger att de har många kamrater. Det är de, de möter på dagis eller i skolan, i området de bor i eller via föreningslivet. Ensamheten som beskrivs i samtalen är föräldrarnas upplevelse av sin situation. Detta tycks inte på samma sätt gälla för barnen och ungdomarna. Det framkommer i samtalen att i synnerhet en hel del av ungdomarna har breda kontaktytor. De möter ungdomar som lever i olika situationer både de

som kommer från ”fattiga” förhållanden och de som kommer från ”rika” förhållanden. Det är i dessa möten de jämför sig och får en bild av samhället. Tidigare forskning visar att de barn som jämför sig med barn i liknande situation har minst sannolikhet att få psykiska problem senare i livet. Tidigare forskning visar att barn från ekonomiskt utsatta familjer är mer ensamma än andra barn, de har inte lika starka band vare sig med sina föräldrar eller sina vänner (Jonsson & Östberg, 2004). De har också färre nära vänner.

10 Diskussion

Idag är inte forskningen samstämmig vad gäller konsekvenserna för ett vuxenliv när man under lång tid levt i fattigdom som barn. Men vi vet att det kan innebära allvarliga konsekvenser i vuxenlivet (Andersson, 2010). Konsekvenserna kan exempelvis bestå i en sämre hälsa, lägre utbildningsnivå, större risk för att utsättas för våld etc. Sedan har forskningen svårt att fastslå om det är den ekonomiskt utsatta situationen i sig som har betydelse eller om ett problematiskt vuxenliv är en konsekvens av andra ofördelaktiga levnadsvillkor i unga år. Vår studie ger dock klara besked i ett avseende. Många av de barn som lever i fattiga familjer mår inte bra av detta och det får också konsekvenser i deras dagliga liv, och det är kanske också detta som är det centrala som bör fokuseras, inte vad som kommer att hända i en avlägsen framtid utan hur det är här och nu för dessa barn som gäller.

I denna avslutande diskussion vill vi ta upp två olika trådar som utkristalliserat sig när vi arbetat med studien. Den ena handlar om kontextens, och då inte minst den historiska, betydelse för förståelsen av dagens situation. Hur kan historien och framväxten av dagens välfärdssamhälle leda oss i försöken att förstå varför vi idag har många barn som lever i ekonomiskt fattiga familjer.

Den andra delen handlar om hur vi, i relation till tidigare forskning, kan tolka resultaten från den empiriska studien. Vad vet vi nu om konsekvenserna av att leva i fattiga familjer i Sollentuna kommun? Hur ska denna kunskap kunna ligga till grund för utvecklandet av socialtjänstens stöd till dessa brukare? Inom detta område tror vi att vi fått värdefulla insikter, men vi har också fått en fördjupad kunskap kring hur en FoU-enhet på ett konstruktivt sätt kan arbeta i samverkan med praktiker och i detta arbete ta tillvara de professionellas såväl som brukarnas erfarenheter och kunskaper. Detta har vi diskuterat i ett tidigare avsnitt (se avsnitt 2.4).

10.1 Välfärdssamhället då och nu

Välfärdssamhället så som vi känner till det har varit föremål för översyn under de senaste 20 åren. Budgethållning och effektivisering har varit ledorden i denna omdaningsprocess. En del förändringar har sannolikt varit nödvändiga i takt med att förutsättningarna för välfärdsuppdraget förändrats. Några sådana är den pågående globaliseringsprocessen det vill säga att Sverige, liksom andra länder, blivit alltmer beroende av varandra och påverkbara av förändringar i omvärlden. Av betydelse har även varit Sveriges övergång från industrisamhälle till kunskaps- och utbildningssamhälle. Sverige befinner sig idag i en postindustriell fas.

De förutsättningar som rådde för Sverige i början av förra seklet, det vill säga fattigdom och armod, finns inte längre. Den generella välfärdspolitik som sjösattes under 1910-talet med målet att utveckla ett samhälle som tar omsorg om människor i olika skeden av livet har lyft Sverige från fattigdom till ett av världens rikaste samhällen. Målet för den generella välfärdspolitikerna är i många avseenden nått. Den utbyggda välfärden med syftet att omfatta alla fick också karaktär av ett sammanhållande kitt mellan människor och sekundäreffekten blev, enligt vissa forskare, minskade spänningar i samhället.

Det som pågår idag är översyn av strukturen samt en marknadsorientering av utbudet av välfärdstjänster. Exempelvis har delar av vård, skola och omsorgstjänsterna sålts ut till privata aktörer i syfte att öka effektiviteten och valfriheten för människor. Ersättningsnivåer inom socialförsäkringarna minskas under förväntning att det ska vara mer lönande att arbeta än att gå på bidrag. Denna inriktning, arbetslinjen, påverkar i stor utsträckning arbetet inom socialtjänstens försörjningsstöd. Men, den förändrade inriktningen har blivit alltmer problematisk att hantera för socialtjänstens försörjningsstödsenheter då en väsentlig andel av dem som vänder sig dit tillhör samhällets svaga grupper.

Trots att vi idag lever i ett rikt samhälle, vi är fem gånger rikare som nation än i början av 1960-talet, så finns det fattigdom och människor lever i utsatta situationer. Under de senaste 10 åren har olika studier gjort gällande att fattigdomen ökat. Under det senaste året har floran av artiklar och reportage som skildrar fattigdom och utsatthet ur olika perspektiv varit rikhaltig. Även tidningarnas debatt och kultursidor har diskuterat fattigdomsfrågan och utanförskapet utifrån olika utgångspunkter. Bilden som förmedlas är att människor som idag lever i fattigdom i vissa avseenden tycks vara "inlåsta" i fattigdomssituationen. Vad har hänt?

Den här studien gör inte anspråk på att göra en fullständig analys över vilka omständigheter som lett fram till denna situation men vi vill trots detta diskutera vad vi menar kan vara viktiga omständigheter i sammanhanget. Inledningsvis berördes olika förändringar i samhället och i omvärlden som sammantaget kanske haft en bidragande effekt och påverkat den uppkomna situationen.

Det man idag kan konstatera är att den generella välfärdspolitikerna som skulle omfatta alla inte gör det. Komma i åtnjutande av välfärdstjänster som exempelvis försörjningsstöd är inte ett medel för att komma vidare. Försörjningsstödet har inte blivit ett temporärt stöd, snarare en permanent försörjningskälla för många familjer. Orsakerna till att människor riskerar att hamna i och bli kvar i situationer där man mer eller mindre står utanför samhällets gemenskap har idag andra förtecken än i början av förra seklet.

Några sådana orsaker, som är av betydelse att nämna i sammanhanget är att:

- arbetsmarknaden effektiviserats och kräver i allt större utsträckning utbildning vilket gör att de som inte har fullgjort gymnasium riskerar att hamna utanför arbetsmarknaden
- den generella enhetsskolan förändrats i grunden som en följd av utvecklingen mot friskolor och det fria skolvalet vilket lett till segregering
- skolan, som tidigare var en arena där elever kunde mötas oavsett socioekonomisk bakgrund, styckats upp till fördel för dem som har en stark position i samhället
- minskningen av ersättningsnivåerna inom socialförsäkringssystemen och arbetslöshetsförsäkringen har bidragit till att samhällets svaga grupper i ökande utsträckning tvingats vända sig till socialtjänstens försörjningsstöd.

10.2 De fattiga barnen i Sollentuna

Sammanlagt har 51 familjer med tillsammans 88 barn intervjuats av sina socialsekreterare kring vilka konsekvenserna blir för barnen när familjen levt på försörjningsstöd under en längre tid. Det finns andra studier där man också intervjuat barn kring dessa frågor. Denna forskning är dock begränsad. De studier som trots allt gjorts visar på liknande resultat som vår studie gör (se ex. Näsman, 2012, Harju, 2005). Av detta kan man dra slutsatsen att situationen i Sollentuna inte är unik. Förmodligen är barnens upplevelser liknande i de andra nordvästkommunerna, i övriga kommuner i Stockholms län och i övriga Sverige. Det är en nedslående tanke att så många barn i Sverige har det så svårt men samtidigt känns det viktigt att synliggöra de problem och utmaningar en grupp av socialtjänstens brukare möter och har att hantera. Familjerna talar inte bara om sin ekonomiska situation utan när man talar blir det mer en beskrivning av hela livssituationen, och så har ju också frågorna ställts. Det är inte heller möjligt att av vår studie kunna säga vad som är orsak och verkan dvs. hur mycket det är den ekonomiska situationen som påverkar exempelvis barnens hälsa, men familjernas berättelser blir en beskrivning av deras upplevelser av hur livet ter sig när man lever under knappa ekonomiska omständigheter.

10.2.1 Ensamhet

Många av de intervjuade familjerna beskriver en stor ensamhet och isolering. Ett flertal av de intervjuade är ensamstående mödrar med utländsk bakgrund som inte tycks ha några väl utvecklade nätverk i Sverige. De beskriver en livssituation som präglas av ensamhet och p.g.a. detta också många gånger en utsatt situation. Barnen i studien beskriver en något mer positiv situation vad gäller kamrater än vad deras föräldrar gör. Men av tidigare forskning vet vi att barn från fattiga familjer exempelvis har färre vänner än andra barn. Detta skulle kunna vara en följd av en sort självexkludering där man väljer, eller snarare tvingas välja, att stanna hemma när kamraterna ska gå ut och fika eller gå på bio. Istället för att öppet visa att man inte har råd att följa med skyller man på något annat. Barnen vill hela tiden passa in och när de inte lyckas med detta kommer känslorna av skam, förnedring och ledsenhet. Dessa kan i förlängningen skada barnens relationer till andra människor (Ridge, 2011). De här familjerna tycks till stora delar sakna ett socialt nätverk och det sociala stöd som alla barnfamiljer behöver. Även om man har släktingar så träffar man inte dem för att de bor för långt bort eller för att man befinner sig i någon sorts konflikt med dem.

Dessa uttryck för ensamhet och isolering förstärktes av att ett flertal av de intervjuade hade ett utländskt ursprung och troligtvis p.g.a. detta svårigheter att orientera sig i det svenska samhället. Flera beskrivningar finns över hur man har problem med att finna de rätta vägarna att agera i samhället. Ibland är problemen förknippade med känslor av maktlöshet, som exempelvis när man inte kan hjälpa sitt barn i förhållande till skolan och när det inte heller finns någon i ens närhet som kan bistå. När man inte heller bor i ett hus eller område som man känner sig trygg i, när man inte pratar med sina grannar, eller när man inte har ett arbete och arbetskamrater då kan isoleringen uppfattas som totalt.

Dessa familjer tycks också, åtminstone vad som framgår av intervjuerna, endast ha en mycket begränsad kontakt med samhällets ideella organisationer (om man bortser från vissa idrottsföreningar), det som ibland kallas civilsamhället. Om detta beror på okunskap eller ointresse framgår inte av intervjuerna. Dessa organisationer borde dock kunna erbjuda en del av dessa familjer aktiviteter och sociala kontakter som inte kostar några pengar. Lokala föreningar skulle kunna spela en stor och viktig roll i detta sammanhang. Oftast beskrivs att de ideella föreningarna har problem med vikande medlemstal. Varför har de inte "hittat" de ekonomiskt utsatta familjerna och varför har dessa familjer ej hittat föreningarna och tagit del av deras verksamheter? Eller är det så att de gjort det men att föreningarnas verksamheter inte passar dessa familjer? Vilka behov har familjerna och känner föreningarna till dessa behov?

Inte heller socialtjänsten tycks erbjuda dessa familjer några aktiviteter, eller så är det något som familjerna väljer att inte tala om. Eller är det kanske så att det inom socialtjänstens ram finns möjligheter att erbjuda stöd till aktiviteter men informationen om dessa inte når denna grupp, alternativt inte är anpassad efter deras behov?

10.2.2 Skola

Skolan anses många gånger som en skyddsfaktor i barnens liv. Skolan är oerhört viktig och att lyckas i skolan är indikation på att man också lyckas längre fram i livet. I vår studie är det några barn som har svårigheter i skolan och ungefär lika många av barnen fungerar bra. Detta är föräldrarnas och barnens beskrivningar av hur skolarbetet fungerar eller hur själva skolsituationen upplevs. Vi har inga uppgifter på hur skolan uppfattar dessa barn, om man över huvud taget vet vilka barnen är eller att det finns barn i skolan som lever under extremt svåra förhållanden. Annan forskning visar att det inte alltid är så (Näsman, 2012). Om skolans personal inte känner till det enskilda barnet eller familjens situation finns risken att man inte tänker sig för när det gäller vilka krav man ställer på barnen vad gäller att ha pengar till resor, nya gympakläder etc. Både tidigare forskning och denna studie visar att denna typ av krav ställs från skolan (Näsman, 2012). Skolan påtalar exempelvis att barnen behöver varmare jacka, schampo att användas vid duschning efter gymnastiken etc. Ofta skickar skolan då lappar med eleverna där tanken är att de ska visas upp hemma. Men det kan vara så att barnen i sin iver att skydda sina föräldrar inte lämnar fram lappar från skolan som innebär kostnader för familjens hushåll. Åter blir det en självexkludering från barnets sida, som på ett sätt tar på sig ansvaret för familjens ekonomi eller föräldrarnas psykiska hälsa.

Barnen i vår studie hade problem med mobbing, koncentrationssvårigheter, vantrivsel och skolk. Någon förälder tog upp att hennes barn hade sämre förkunskaper än andra barn och att hon skulle vilja ha hjälp och stöttning i skolan. Denna familj hade kommit inflyttandes till Sverige. Åter igen är det lätt att tolka familjernas problem och utsatthet utifrån ett invandarperspektiv, d.v.s. att lägga ett invandrings/integrationsraster när man tolkar resultaten. Vi menar dock att man bör vara försiktig med den typen av tolkningar. Det är lätt att genom ett sådant resonemang skuldbelägga enskilda individer eller grupper av människor. Det kan vara mer fruktbart att rikta blickarna mot en mer strukturell nivå; hur välfärdssamhället organiserats, vilka möjligheter till arbete som finns etc.

I skolan träffar barn och ungdomar sina vänner, skolan blir otroligt viktig både som en lärande verksamhet och som en social verksamhet. Men det är i skolan, där barnen borde uppleva trygghet, som många barn från fattiga familjer känner sig hotade och mobbade. I skolan är det

viktigt att få känna sig delaktig och tillhörighet till sina kamrater. I detta sammanhang får den synliga fattigdomen stor betydelse. Barnen i intervjuerna vill inte avvika och får man bara möjlighet genom att man exempelvis tjänar egna pengar köper barn och ungdomarna gärna märkeskläder. Dessa utgör symboliska markörer på att man är som alla andra, att man inte avviker på något sätt. Men skolan är oftast en otrygg plats för dessa barn.

Vår studie avtäckar en hel del brister vad gäller samhällets stöd till barn i ekonomiskt utsatta familjer. Skolans centrala betydelse för barnens välbefinnande är något som aldrig kan uppmärksammas för mycket. Enligt vår tolkning är det viktigt att skolan stötar dessa barn och avlastar snarare än ”plussar på” det tryck barnen utsätts för från olika håll. Skolorna borde vara strikta vad gäller att lägga på familjerna extra utgifter och det kan räcka med 50 kronor för att stjälpna en familjs budget för en månad. Det verkar också som skolans kommunikation med dessa familjer inte alltid fungerar tillfredsställande. Flera föräldrar verkar ha svårt att orientera sig i skolans värld. Utifrån studiens resultat skulle man kunna dra slutsatsen att skolan på ett tydligare sätt borde bemöda sig om att försäkra sig om att föräldrar förstått den situation deras barn har i skolan. Skolan tycks också ibland missa att informera föräldrarna om det stöd skolan kan ge om behov finns, eller åtminstone har föräldrarna inte uppfattat att hjälp finns att få. Centralt i detta borde vara att skolan frågar familjerna vad som behövs för att skolsituationen ska fungera just för den familjen. Av vår studie kan vi inte få besked om vad man vet i skolan, vilken uppfattning skolan har och inte heller vad skolan gör för barnen från de fattiga familjerna. Det är inte heller det som varit centralt för oss i detta sammanhang utan familjernas egna upplevelser och som vi har tolkat dessa skulle skolan kunna göra betydligt mer för att vara ett stöd för dessa familjer.

10.2.3 En marginaliserad position

Studiens överskuggande resultat är att familjernas situation speglar marginalisering och utsatthet. Bilden är dock inte entydigt negativ. Men människor beskriver att de befinner sig i mycket svåra situationer som man kan tycka inte borde vara acceptabla i ett fungerande välfärdssamhälle. Det handlar om en marginalisering i förhållande till ett tänkt och önskvärt normalläge. Det kan dock vara viktigt att påpeka att tolkningarna och benämningarna av dessa förhållanden som marginaliserade är våra, d.v.s. forskarnas. De intervjuade barnen och föräldrarna använder inte detta begrepp. Men på område efter område beskriver de hur de avviker i förhållande till vad som ofta uppfattas som en ”normal situation” (för en diskussion kring begreppet marginalisering se exempelvis Svedberg, 1995). Familjerna beskriver sig ibland i förhållande till andra men ofta beskriver de helt enkelt en mycket svår situation utan

att relatera till hur andra har det. Annan forskning visar att barn i fattiga familjer istället ofta vänjer sig vid att vara fattiga och uppfattar det som något normalt. Det har benämnts fattigdomens normaliseringsprocess (Tvetene, 2001). De marginaliserade positionerna tolkar vi att de finns i relation till olika områden:

- vardagslivet
- skolan
- fritiden
- de sociala nätverken
- ekonomin.

De familjer som intervjuats har alla en av samhället erkänd och accepterad ekonomisk situation då de lever på den s.k. riksnormen. Den är väl något som anses garantera detta (?). Vår studie visar dock att trots olika skyddsnet finns det familjer som på olika sätt tycks falla igenom. Riksnormen garanterar inte, som det var tänkt, en ekonomiskt acceptabel nivå att leva på åtminstone inte under en längre tid. Vi tycker att det känns angeläget att som ett första led i ett utvecklingsarbete synliggöra dessa brister genom att låta de berörda själva "tala". I intervjuerna finns beskrivningar över vad dessa familjer själva uppfattar som problem. Studien säger dock inget om hur familjerna skulle vilja lösa sin situation eller vilket stöd de uppfattar att de behöver för att få en bättre situation. Kring detta kan vi således enbart spekulera och risken är att vi inte alls träffar "mitt i prick". Vi har dock valt att trots detta peka på omständigheter som studien synliggjort som skulle kunna vara potentiella utvecklingsområden. När vi resonerar kring detta gör vi en uppdelning i olika områden eller ansvarområden:

Policy – strukturell nivå:

- arbetsmarknadspolitik
- integrationspolitiken
- bostadspolitik
- socialförsäkringsfrågor
- riksnormen.

Det finns många företeelser som påverkar dessa familjers möjligheter att leva ett bra liv som det fattas beslut om på en mer strukturell, politisk nivå. Den mer allmänna politik som förs vad gäller arbetsmarknad, bostadsmarknad och integrationsfrågor påverkar på olika sätt familjerna och deras möjligheter. Vi tror att det är viktigt att man försöker ta ett samlat grepp då det gäller fattigdom i Sverige, att lagstiftning och tillämpningar av dessa bör ses över.

Socialtjänsten:

- normen och dess tillämpning
- bättre info
- mer/annorlunda stöd
- tydligare barnperspektiv
- samverkan.

Socialtjänstens arbete har en direkt inverkan på de fattiga familjernas situation. Vi tror dock inte att familjernas situation löses enbart med mer pengar, även om detta naturligtvis skulle förbättra deras situation. Vi tror att socialtjänsten bör ta ett mer samlat grepp där familjens hela situation beaktas. För att ta ett exempel så kan knappast enheten för försörjningsstöd ensamt lösa dessa familjers problem. Det kan behövas insatser från olika enheter både inom och utanför socialkontoret. Men idag tycks det inte finnas möjlighet att ha en mer övergripande bild utan det är ett stuprörstänkande som dominerar där socialtjänstlagens intentioner om ett helhetstänkande åsidosatts. En stor del av de fattiga familjerna i Sollentuna har ett utländskt ursprung och det kan vara så att dessa familjer inte känner sig hemma i de traditionellt ”svenska” lösningarna och interventionerna som trots allt erbjuds. Att lyssna på brukarna själva och på det sättet hitta sätt att arbeta tillsammans med familjerna för att få en hållbar situation för dem kan vara en väg att gå. Vad vi genom tidigare forskning dock vet är att det är oerhört viktigt för barnen i familjerna att något görs nu för att de ska få uppleva ett mer positivt vardagsliv för att i förlängningen kunna utvecklas till välfungerande vuxna.

Skolan:

- stöd och information
- en ”gratis” skola
- samverkan med andra.

All forskning visar att skolan är oerhört viktig för barns framtida utveckling och i vår studie synliggörs vissa saker som skolan skulle kunna förbättra. Vi tror också att det är oerhört viktigt att skolan samverkar med andra som har en del i hur barnens liv gestaltar sig, exempelvis socialtjänsten. Det gäller att uppmärksamma dessa barn och ungdomar och på olika sätt erbjuda ett adekvat stöd. Många av barnen tycks ha svårigheter att få ett stöd från hemmet då föräldrarna uppger att de saknar kunskaper både om svenska språket och svenska samhället. Frågan är vad skolan kan göra för att kompensera dessa familjer.

Ideella sektorn:

- en mer anpassad verksamhet
- uppsökande verksamhet
- nya grupper.

Några av familjerna i vår studie hade kontakt med föreningar eller frivilliga organisationer. Det rörde sig dock om ett fåtal. Vår tolkning är dock att dessa föreningar skulle kunna vara ett stöd för åtminstone en del av dessa familjer bl.a. genom att erbjuda aktiviteter för barnen som skulle kunna vara kostnadsfria. Det skulle kunna handla om olika gruppverksamheter, resor, lägerverksamhet etc. Vi vet inte vilket utbudet idag är och om dessa familjer tagit ställning för att de inte vill delta, eller om det helt enkelt är så att familjerna inte känner till de ideella organisationernas arbete. Annan forskning visar att studieförbund och andra ideella verksamheter oftast kan spela en stor roll för människor i utsatta situationer (se ex. Eriksson, 2008) så frågan är varför detta inte sker i Sollentuna?

Avslutningsvis vill vi bara påpeka att vår övertygelse är att det krävs en kraftsamling för att förbättra de fattiga familjernas situation. Olika verksamheter, offentliga såväl som privata och ideella bör samverka. Det innebär att förändringar måste ske på politisk- och verksamhetsnivå. Men hur inriktningen på den förändringen ska vara och hur den ska se ut är en fråga som borde ställas till familjerna själva. Först när vi vet vad de själva tycker att de behöver för att kunna få en bra situation vet vi vilka insatser som behöver planeras och genomföras.

Referenser

- Alcock, P. (1993) *Understanding Poverty*. London: Mcmilian.
- Amcoff, J. (2003) *Regional omfördelning bland unga och gamla*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier 2003:3.
- Andersson, G. (2010) Barn, fattigdom och social barnavård. *Socionomen*, sid. 32 – 41.
- Bergman, M. (2010) *Har finanspolitik omvända effekter under omfattande budgetsaneringar. Den svenska budgetsaneringen 1994-1997*. Rapport till finanspolitiska rådet 2010/2.
- Bing, V. (2003) *Små, få och fattiga: om barn och folkhälsa*. Lund: Studentlitteratur.
- Blomqvist, P. & Rothstein, B. (2000) *Välfärdsstatens nya ansikte. Demokrati och marknadsreformer inom den offentliga sektorn*. Stockholm: Agora.
- Bonniers lexikon. (1994) *Den svenska historien – emigrationen och det industriella genombrottet*. Del 13. Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB.
- Bäckström, U. (1998) Finansiella kriser – svenska erfarenheter. *Ekonomisk Debatt 1998*, årg 26 nr 1 sid 5-19.
- Carlsson, S. & Rosén, J. (1961) *Svensk historia, del 2*. Stockholm: Bonniers förlag.
- Dahlqvist, H. (2002) Folkhemsbegreppet: Rudolf Kjellén vs Per Albin Hansson. *Historisk tidskrift 2002:3* sid 444-465.
- Curtis, L.J., Dooley, MD., Lipman, EL. & Feeny, DH. (2001) The role of permanent income and family structure in the determination of child health in Canada. *Health Econ, Jun 10 (4)*, pp 287 – 302.
- Duncan, G. & Brooks-Gunn, J. (2000) Family Poverty, Welfare Reform, and Child Development. *Child Development, vol. 71, issue 1*, pp. 188 – 196.
- Ekholm, K. (2008) *Globaliseringens drivkrafter och samhällsekonomiska konsekvenser*. Underlagsrapport 9. Globaliseringsrådet. Stockholm: Stockholm universitet och SNS.
- Edebalk, P. G. & Olsson, M. (2011) *Fattigvård, skatter och åldringsfrågan. Ett bidrag till framväxten av den svenska välfärdsstaten*. Meddelanden från Socialhögskolan 2011:1. Lund: Lunds universitet.
- Eriksson, L. (2008) *Folkbildning och lokal utveckling: En studie om folkbildningens villkor och vardag*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Fridholm, M., Isacson, M. & Magnusson, L. (2005) *Industrialismens rötter - om förutsättningarna för den industriella revolutionen i Sverige*. Stockholm: Norstedts förlag.

Förhammar, S. (2000) *Med känsla eller förnuft? Svensk debatt om filantropi 1870-1914*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Gunnarsson, E. (2000) Kvinnors fattigdom - om könsperspektivet i forskningen om socialbidrag och fattigdom. I *Socialvetenskaplig tidskrift, årgång 7: 1 – 2, sid.57 – 71*.

Halldén, G. (2003) Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige, årg. 8, nr 1 – 2, sid 12 – 23*.

Harju, A. (2005) *Barn och knapp ekonomi*. Växjö: Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete, Växjö universitet. Rapportserie i socialt arbete, nr 1, 2005.

Harju, A. (2008) *Barns vardag med knapp ekonomi. En studie om barns erfarenheter och strategier*. Växjö: Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete, Växjö universitet.

Hjelmtveit, V. (2008) Langvarig økonomisk sosialhjelp i barnefamiljer: fattigdomsfelle for foreldre og barn? I Seim, S. & Harsløf, I. (eds.) *Fattigdommens dynamikk: perspektiver på marginalisering i norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hjort, T. (2004) *Nödvändighetens pris. Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lund: Lunds Universitet.

Hjort, T. & Salonen, T. (2000) *Knapphetens boningar. Om fattiga barnfamiljers boende och ekonomi*. Meddelande från Socialhögskolan 2000:8. Lund: Lunds universitet.

Häger, O., Torell, C. & Villius, H. (1978) *Ett satans år: Norrland 1867*. Stockholm: Sveriges Radio, Libris.

Jonsson, J.O. & Östberg, V. (2004) Resurser och levnadsförhållanden bland ekonomiskt utsatta 10 – 18 åringar. Analys av Barn-LNU och Barn-ULF. I *Ekonomiskt utsatta barn*. Ds 204:41. Stockholm: Fritzes.

Judt, T. (2012) *Illa far landet*. Stockholm: Karneval förlag.

Karlström, U. (1990). Näringslivets strukturomvandling under 1990-talet. *Ekonomisk debatt 5/90 sid 471-479*.

Lundby, E. (2006) *I brytpunkten mellan sparsamhet och konsumtion. En studie av hur barn bemöter ekonomisk knapphet samt hur denna påverkar barnens sociala relationer*. Kalmar: Högskolan Kalmar.

Lytsy, A. (2004) *"Dåligt ställt". Barns röster om ekonomisk utsatthet*. Stockholm: Rädda Barnen.

Magnusson, L. (1991) En svensk mentalitet i förändring. Från bråkiga hantverkaren till skötsamme arbetaren. I: Gustavsson, A. (red) *Alkoholister och nykterister*. Uppsala: Uppsala universitet. Etnolore 10.

Nilsson, A. N. K. (2011) *Kris i folkhemmet. Svensk politisk historia 1900 – 2011*. <http://www.radda-sverige.nu/wp-content/uploads/2011/10/kris-i-folkhemmet11.pdf>

- Norlin, J., Bylund, J. & Bucht, C. (2000) *En åldrande befolkning: konsekvenser för svensk ekonomi*. Långtidsutredningen 1999/2000.
- Näsman, E. (2012) *Barnfattigdom om bemötande och metoder ur ett barnperspektiv*. Stockholm: Gothia.
- Näsman, E. & von Gerber, C. (1996) *Mamma, pappa utan jobb*. Stockholm: Rädda Barnen Förlag.
- Puide, A. (2000) *Socialbidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Qvarsell, R. (2003) CSA och socialpolitiken kring sekelskiftet 1900. *Socialvetenskaplig tidskrift* (10) nr 2-3, s 117-130.
- Ridge, T. (2002) *Childhood, poverty and social exclusion. From a child's perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Ridge, T. (2011) The everyday costs of poverty in childhood: a review of qualitative research exploring the lives and experiences of low-income children in the UK. In *Children & Society*, 25 (1), pp. 73-84.
- Salonen, T. (2010) *Barnfattigdom i Sverige. Årsrapport 2010. Sammanfattning av Barns ekonomiska utsatthet*. Sundbyberg: Rädda Barnen.
- Salonen, T. (2012) *Barns ekonomiska utsatthet i Sverige årsrapport 2012*. Sundbyberg: Rädda Barnen.
- Sjögren, A. & Svaleryd, H. (2011) *Nitlott i barndomen – familjebakgrund, hälsa, utbildning och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Rapport 2011:15. Uppsala: IFAU.
- Socialstyrelsen (2010) *Social rapport*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2012) *Alltfler behöver långvarigt ekonomiskt bistånd*. Pressmeddelande 2012-10-25. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Sou 2003:57 *Alternativ finansiering av offentliga tjänster*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Stranz, H. & Wiklund, S. (2011) I välfärdssamhällets marginal – om socialbidragstagande bland ensamstående mödrar med svensk och utländsk härkomst. I *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 1, sid. 42 – 62.
- Sundin, J., Hogstedt, C., Lindberg, J. & Moberg, H. (2005) *Svensk hälsa i historiskt perspektiv*. Östersund: Svenska folkhälsoinstitutet.
- Svedberg, L. (1995) *Marginalitet: ett socialt dilemma*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, L. & Aagaard Nielsen, K. (2006)(eds.) *Action and Interactive Research – beyond practice and theory*. Maastricht: Shaker Verlag.

Svensson, L., Brulin, G. & Ellström, P-E. (2002) Innovations- och lärprocesser i den nya ekonomin. I Svensson, L., Brulin, G., Ellström, P-E. & Widergren, Ö. (red.) *Interaktiv forskning – för utvecklande av teori och praktik*. Rapport nr 3. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Sverenius, T. (1999) *Vad hände med Sveriges ekonomi efter 1970*. Demokratiutredningens skriftserie. Regeringen.

Swärd, H. & Egerö, A-M. (2006) *Ligga till last – Fattigdom och utsatthet. Socialpolitik under 100 år*. Stockholm: Gleerups förlag.

Tvetene, K. G. (2001) “*Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv*”. Om barn som lever i familjer som over tid har motatt økonomisk sosialhjelp og deres håndtering av hverdagens møte med økonomiske krav. Oslo: Universitetet i Oslo.

Van der Hoek, T. (2001) *Child poverty from a child's perspective. Personal experiences and coping strategies of Dutch poor children*. Paper. Tilburg: Tilburg university.

Wisselgren, P. (2000) *Samhällets kartläggare*. Stockholm: Brutus Östlings förlag Symposium.

Östberg, V., Alfvén, G. & Hjern, A. (2006) Living conditions and psychosomatic complaints in Swedish schoolchildren. *Acta paediatrica, vol. 95, issue 8, pp. 929 – 934*.

Nätkällor:

www.iogt.se

www.socialdemokraterna.se

Tidigare utgivna FoU-rapporter och FoU-forskningsrapporter

FoU-Rapport 2002:1	Kartläggning av den sociala barnvården i sju av Stockholms nordvästra kommuner
FoU-Rapport 2002:2	Vad är verksamt i handledning? - en kvalitativ undersökning
Forskningsrapport 2003:1	Hellre brödlös än rådlös Ekonomisk rådgivning som metod i socialt arbete
FoU-Rapport 2003:1	”...vi har ju ändå barn ihop...” - separerade pappors röster om svårigheter med gemensamt föräldraskap
FoU-Rapport 2003:2	Familjeliv som yrkesliv En enkätstudie av familjehemmen i Solna stad
FoU-Rapport 2004:1	En inblick i familjens vardag? Om intensiva barnvårdsutredningar
FoU-Rapport 2004:2	Flyktingar i Nordväst
FoU-Rapport 2004:3	Adrian Arbete med unga vuxna missbrukare i öppenvård
FoU-Rapport 2005:1	Händelser i det tysta Utvärdering av en öppenvårdsverksamhet för missbrukare
FoU-Forskningsrapport 2006:1	Med andra ögon - brukarens syn på familjebehandling
FoU-Forskningsrapport 2006:2	Marte Meo - en hållbar intervention?
FoU-Forskningsrapport 2006:3	Tid för arbete En tidsgeografisk studie av socialsekreterares arbete med barnvårdsutredningar
FoU-Forskningsrapport 2006:4	I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld
FoU-Rapport 2006:3	Små barn i familjehem och deras läsvanor

FoU-Rapport 2006:4	Av egen kraft Invandrade kvinnors berättelser om inträdet i det svenska
FoU-Forskningsrapport 2007:1	Socialekonomi – en väg mot förändring? Utvärdering av Dataverkstaden Vantorp. - ett ESF Växtkraft Mål 3-projekt
FoU-Forskningsrapport 2008:1	Vägen till förändring? En studie av socialtjänstens arbete med ungdomar som begår brott
FoU-Forskningsrapport 2008:2	Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext En studie av omhändertagna flickor
FoU-Forskningsrapport 2009:1	Att inte släppa taget. En utvärdering av SAM-teamet – ett Case management-projekt i Järfälla och Upplands-Bro 2006-2008
FoU-Forskningsrapport 2011:1	Med barnet eller blanketter i centrum? Uppföljning av handläggningssystemet Barns Behov I Centrum (BBIC) i nordvästra Stockholm
FoU-Forskningsrapport 2012:1	Socialarbetares förhållningssätt till BBIC ”Det finns hur många fördelar som helst, bara man har tid!”
FoU-Forskningsrapport 2012:2	Att leva i långvarig hemlöshet. Berättelser om vägen till och från hemlöshet.

Fattiga familjer

Sverige är idag ett av världens rikaste länder och är ett utpräglat välfärdssamhälle. Likväl har i samhällsdebatten uppmärksammats att det finns människor som är fattiga och som lever under knappa förhållanden. För sin försörjning är de beroende av försörjningsstöd av samhället.

Den här studien är ett resultat av ett samarbete mellan Försörjningsstödsenheten i Sollentuna samt FoU-Nordväst. Personal inom Försörjningsstödsenheten fick 2010 i uppdrag av Socialnämnden att intervjua familjer med fokus på att undersöka barnens situation. Kriteriet för att komma i fråga för intervjuer var att de hade uppburit försörjningsstöd eller introduktionsersättning 10 månader eller längre. FoU-nordväst fick uppdraget att analysera det insamlade materialet.

51 familjer, i vilka det fanns 88 barn, har intervjuats och de teman som diskuterades vid intervjuerna var *Hälsa, Utbildning, Familj och Sociala relationer* samt *Förmåga att klara sig själv*. Intervjupersonerna gestaltar dagens fattigdom och ger röst åt en grupp av människor som sällan kommer till tals i samhällsdebatten. Deras kunskap är viktig för att kunna utveckla arbetet inom kommunernas Försörjningsstödsenheter.

ISBN: 978-91-89681-24-8
ISSN: 1651-7830